

INA ZOON

A társadalom peremén

A romák és a közszolgáltatások Szlovákiában

A szociális támogatás akadályai

A jelentés ezen szakaszában¹ azt vizsgáljuk, hogyan férnek hozzá a romák a szociális juttatásokhoz Szlovákiában. Nem foglalkozunk azonban a gyerekekrevelési segélyprogramokkal, a nyugdíjjal és a rövid távú munkanélküli segéllyel. Szlovákia roma lakossága általában fiatal, és viszonylag alacsony a nyugdíjasok száma. A legtöbb rendszeres munkával nem rendelkező roma nagyon szegény, régóta munkanélküli, és szociális támogatásból tartja fenn magát. Annak érdekében, hogy értékelni tudjuk, a szlovák kormány milyen mértékben tudja vagy nem tudja biztosítani a romák esélyegyenlőségét a szegénység enyhítését célzó szociális juttatásokhoz való hozzáférésben, a jelentésben áttekinjtük a szegénység és a munkanélküliség országos szintjét, a romák munkaerőpiaci diszkriminációját, és a konkrét szociális támogatási programokat, illetve az egyes támogatási formákhoz való hozzájutás feltételeit. Ezen kívül megvizsgáljuk a közelmúltban bevezetett szociális támogatási szabályozás megkülönböztető hatását a roma közösségre, konkrét példákat mutatunk be a támogatásért folyamodó romák közvetlen diszkriminációjára, illetve a szociális juttatásokban részesülő romák előtt álló további akadályokra, és a kormánytisztviselőknek és politikai vezetőknél a szociális támogatási rendszer juttatásait élvező romákra vonatkozó nyilatkozataira.

---

1 A fordítás alapjául szolgáló szöveg egy hosszabb jelentés részét képezi. Vö.: Mark Norman Templeton (szerk.) *On the Margins. Slovakia*. Az eredeti, angol nyelvű szöveg interneten is elérhető: www.soros.org/romaandpublicservices.html (szerk. megj.)

1. Szegénység és munkanélküliség Szlovákiában

1994 decemberében Szlovákia népessége mintegy 5,4 millió fő volt. (A kormány új népszámlálása 2001. május 26-án készült el, de az eredmények a jelentés kiadásakor még nem álltak rendelkezésre). Közel 84 000 ember, a teljes népesség mintegy 1,6 százaléka vallotta magát romának. A Szlovákiában élő romák tényleges számára vonatkozó hivatalos becslés azonban 500 000,² amely a civil szervezetek becsléseivel³ is összhangban van. A 14 évesnél fiatalabb gyermekek aránya a roma népesség esetében jóval nagyobb (43,4 százalék), mint az össznépesség esetében (24,9 százalék). A romák nagy része Kelet-Szlovákiában él, és mintegy 124 000 fő lakik elkülönített településeken.⁴ A romák a nem roma népességnél kisebb arányban szerepelnek a magasabb életkorú népességben.⁵ Öt romából körülbelül négy 34 év alatti, ami a magas születési aránynak és a felnőttek magas halálozási arányának köszönhető.⁶

Szlovákiában a munkanélküliség aránya az 1998-as 13,7 százalékról 19,1 százalékra emelkedett 2000-re,⁷ bár ebben jelentős regionális különbségek mutatkoznak.⁸ A romák körében a munkanélküliségi ráta az országos átlagnak mintegy négyszerese,⁹ miután az utóbbi tíz év során mintegy 80 százalékra szökött fel.¹⁰ A roma munkanélküliség súlyosabb Kelet-Szlovákiában, ahol a Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium becslései szerint a munkanélküliség átlagosan 88,5 százalék.¹¹ Egyes településeken a munkanélküliségi ráta eléri a 100 százalékot.¹² Bár a romák a teljes népességnek csak mintegy 10 százalékát teszik ki, közülük kerül ki az alapfokú iskolázottsággal nem

2 „A nemzeti pártok 1998-as harmadik rendszeres jelentései, Addendum, Szlovákia”, CERD/C/328/Add.1, 1999. december 14., 10. bekezdés

3 A londoni székhelyű *Civil Rights Group* (Emberi Jogi Csoport) például 480 000 – 520 000-re teszi a Szlovákiában élő romák számát.

4 A Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium által közzétett statisztika szerint az országban 591 roma település van 13 182 lakóegységgel és 124 031 lakossal. Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium, *A Szlovák Köztársaság Szociálpolitikája 1998-ban* (Pozsony, 1999): 91

5 A 30–40 évesek aránya a roma népesség esetében 17 százalék, míg a többségi népesség esetében 22 százalék; a 41–59 évesek aránya 6,2 százalék a roma népesség, és 14,5 százalék a többségi népesség esetében; a 60 évesnél idősebbek aránya 3,6 százalék a roma népesség, és 14,8 százalék a többségi népesség esetében. Vasecka, M., „The Roma” in *Slovakia 2000 – A Global Report on the State of Society* (Bratislava: Institute for Public Affairs, 2001): 187.

6 International Organization for Migration (IOM) *Social and Economic Situation of Potential Asylum Seekers from the Slovak Republic*, (Pozsony, 2000).

7 Wolekova, H., Radicova, I., „Social Policy” in *Slovakia 2000*, 365.

8 *Ibid.*, 369.

rendelkező munkanélküliek több mint 83 százaléka, és az alapfokú iskolai bizonyítvánnyal rendelkező munkát keresők több mint 41 százaléka.¹³ A roma nők rendszerint nem tudnak elhelyezkedni, és a legtöbb roma fiatalnak több mint három évbe telik, míg biztos állást talál.¹⁴

Szlovákiában a szegénység etnikai, nemi és regionális alapon oszlik meg. Elsősorban a romákat, a nőket és a Kelet-Szlovákiában élőket érinti. Az ország azon területei a legszegényebbek, ahol a legnagyobb a romák aránya, és itt van a legtöbb szociális támogatásra szoruló ember. Iyen Rimaszombat, Nagyrőce, Késmárk, Töketeres, Igló, Rozsnyó, Losonc és Gölnicbánya.¹⁵ A vidéken élőket súlyosabban érinti a munkanélküliség, és nagyobb valószínűséggel szorulnak szociális juttatásokra. A romák – és elsősorban a roma gyerekek – a leginkább szegénység sújtotta emberek Szlovákiában.

2.1. A szegénység hivatalos kategóriái

Szlovákiában a szociális támogatási programok két fő csoportot céloznak meg. Az első csoportba azok tartoznak, akik „anyagi nehézségekkel” küzdenek vagy „anyagi szükség” szenvednek, és a kormány által meghatározott

-
- 9 A kommunisták erőfeszítései, hogy a romákat bevonják a munkaerőpiac főáramába, csak részben jártak sikerrel. Csehszlovákiában 1970-ben az aktív életkorú roma férfiak mintegy 66 százaléka, és a nők 41 százaléka volt munkája; a foglalkoztatás aránya 1981-re 75 százalékra emelkedett mind a férfiak, mind a nők esetében. Kalvoda, J., „The Gypsies of Czechoslovakia”, in Crowe és Klotski, szerk. *The Gypsies of Eastern Europe* (Armonk, New York; M.E. Sharpe, 1991): 106. A csehszlovák szocialista rezsim azonban hatékonyan utalta a romákat a gazdaság másodlagos munkaerőpiacának legalantasabb, legkevésbé kívánatos posztjaiba. Sirovátka, T., *Labor Market Exclusions of Handicapped Groups in Full Employment Society with Emphasis on Gypsy Community: The Case of the Czech Republic*, előadás az ESA „Európa a 20. században: Befogadás/Kirekesztés” című, 1997. augusztus 27–30-án tartott Harmadik Európai Konferenciáján
- 10 ECRI, *Second Report*, 33. bek.
- 11 1991-ben a településeken élő összesen 37 547 férfi és 37 623 nő közül 8 664-nek volt munkája. Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium, „Roma Settlements” in *Social Policy of the Slovak Republic in 1998* (Pozsony 1999): 91
- 12 Vasecka, M., *The Roma in Slovakia – Report on the Situation in 1998–1999* (Bratislava: Institute for Public Affairs, July 1999): 19.
- 13 Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium, 1999, 1. bek., a munkanélküli romák száma és arányuk az összes regisztrált munkanélküli között az oktatási szerkezet szerint 1999. június 30-ig, idézi Vasecka, M., „Roma” in *Slovakia 2000*, 189.
- 14 ENSZ Fejlesztési Program (UNDP), *National Human Development Report, Slovak Republic 2000* (Bratislava: UDNP, Center for Economic Development, 2000): 101
- 15 Jurova, A., Koptova, A., „Vulnerable Populations: Children and Young People of the Roma Ethnic Group” in *Children in Slovakia 1999* (Slovak National Committee for UNICEF, 1999 október): 32

„létnminimumnál” kevesebbet keresnek.¹⁶ A második kategóriába azok tartoznak, akik „szociális nehézségekkel” küszködnek, vagy „szociális szükségét” szenvednek, ami „olyan állapot, melyben az egyén nem képes gondoskodni magáról, háztartásáról, jogai és jogilag biztosított érdekei védelméről és gyakorlásáról, vagy nincs kapcsolata a társadalommal, elsősorban az életkora, kedvezőtlen egészségi állapota, szociális alkalmazkodási képtelensége vagy munkája elvesztése miatt”.¹⁷ Az utóbbi kategóriába tartoznak a fogyatékosok, az idősek, a gyerekek, és a családi gondoskodásban nem részesülő betegek. Vannak ugyan „szociális nehézségekkel” küzdő romák, Szlovákia roma lakosságának zöme azonban az első, „anyagi nehézségekkel” küzdő csoportjába tartozik. Jelen írásban e második csoportba sorolható emberek segítésére tervezett szociális védelmi programokat elemezzük.

A Szlovákiában 1998 előtt érvényben lévő szociális támogatási törvények és rendeletek értelmében az államnak a juttatásokat minden, a törvényben meghatározott „létnminimum” alatti keresettel rendelkező egyén számára biztosítania kellett. A törvény nem tett különbséget a szegénység okai szerint. Az 1998-as Szociális Támogatási Törvény megváltoztatta ezt a helyzetet. A törvény az „anyagi nehézségekkel” küzdőket két alkategóriába sorolta: azok, akik „objektív” okokból, és azok, akik „szubjektív” okokból küszködnek „anyagi nehézségekkel”. Akiknél „szubjektív” okokat találtak az „anyagi nehézségekre”, jóval kevesebb juttatásban részesültek.

A támogatásért folyamodóknál akkor állapítottak meg „objektív” okokat „anyagi nehézségeikre”, ha saját erőfeszítésükből nem tudták biztosítani vagy növelni bevételeiket;¹⁸ ha idősek¹⁹ vagy fogyatékosok²⁰ voltak, ha eltartott gyermekeikről gondoskodtak;²¹ ha egész nap legalább egy hét év alatti gyermekekre, vagy egy olyan hét évesnél idősebb gyermekekre felügyeltek, akit nem lehet iskolaelőkészítő intézményben elhelyezni;²² ha három vagy több 15 évesnél fiatalabb gyermekük volt, akikről egész nap gondoskodtak;²³ ha súlyosan fogyaté-

16 195/1998. számú Szociális Támogatási Törvény, 7. paragrafus, 1. bek. [A továbbiakban „Szociális Támogatási Törvény”.] Lásd még UNDP, “Faces of Poverty in Slovakia” in *National Human Development Report, Slovak Republic 2000*, 79.

17 Szociális Támogatási Törvény, 10. paragrafus, 1. bek.

18 *Ibid.*, 7. paragrafus, 5. bek. A törvény hangsúlyozza a bevétel megszerzésére irányuló saját erőfeszítést.

19 *Ibid.*, 8(a) paragrafus.

20 *Ibid.*, 8(b) paragrafus.

21 *Ibid.*, 8(c) paragrafus.

22 *Ibid.*, 8(d)(1) paragrafus.

23 *Ibid.*, 8(d)(2) paragrafus.

kos gyermekükről gondoskodtak egész nap;²⁴ ha egy súlyosan fogyatékos személyről gondoskodtak egész nap;²⁵ vagy ha akaraton kívül megszünt a munkaviszonyuk, és bizonyítani tudták, hogy munkát keresnek.²⁶

A támogatáshoz folyamodóknál akkor állapítottak meg „szubjektív” okokat „anyagi nehézségeikre”, ha nem kerestek munkát munkaügyi központokon vagy más közvetítő irodákon keresztül;²⁷ ha kizárták őket a munkaügyi központ programjából, mert nem működtek együtt a munkakeresésben;²⁸ ha szándékosan és komoly ok nélkül megszüntették korábbi munkaviszonyukat vagy vállalkozói tevékenységüket; ha nem megfelelő munkavégzés, a munkafegyelem megsértése vagy egyéb okok miatt elbocsátották őket;²⁹ ha a megelőző három évben nem fizették a munkanélküli biztosítást;³⁰ ha nem tettek eleget gyermektartási vagy házastársukkal, volt házastársukkal illetve saját ellátásáról gondoskodni képtelen felnőtt gyermekükkel szembeni fizetési kötelezettségüknek;³¹ ha nem tettek eleget az összes jogos követelésnek és nem gyakorolták az összes törvényes jogukat, különös tekintettel a megélhetési juttatásokra, a betegeknek járó juttatásokra, a nyugdíjbiztosítási juttatásokra;³² ha nem fizettek egészségbiztosítási járulékot;³³ vagy ha elhanyagolták gyermekeiket.³⁴

A tartósan munkanélküliek – akiket több mint 24 hónapja hivatalosan munkanélküliként tartottak számon – törvényesen szintén szubjektív okokból szegénynek számítanak.³⁵ Ha az ilyen személyek három hónapnál hosszabb időre állást vagy munkát találnak és újra elvesztik az állásukat, újabb 24 hónapos időszakra regisztrálhatják őket a munkanélküli hivatalnál, mielőtt „anyagi nehézségeiket” ismét „szubjektív” okból eredőnek ítélik. Azok-

24 Ibid., 8(d)(3) paragrafus.

25 Ibid., 8(c) paragrafus.

26 Ibid., 8(f) paragrafus.

27 Ibid., 7. paragrafus, 6(a) bek.

28 Ibid., 7. paragrafus, 6(b) bek.

29 Ibid., 7. paragrafus, 6(c) bek.

30 Ibid., 7. paragrafus, 6(e) bek.

31 Ibid., 7. paragrafus, 6(f) bek.

32 Ibid., 7. paragrafus, 6(g) bek.

33 Ibid., 7. paragrafus, 6(h) bek. Az önfoglalkoztatóknak és azoknak, akik önfoglalkoztatókkal dolgoznak, egészségbiztosítási járulékot kell fizetniük.

34 Ibid., 7. paragrafus, 6(j) bek. Az ilyen személyt akkor tekintik szubjektív ok miatt anyagi nehézséggel küzdőnek, ha a gyermek elhanyagolása a szülői jogokat a megfelelő családügyi szabályozás értelmében korlátozó és a gyermek nevelőintézeti elhelyezését elrendelő illetékes hatóság intézkedését vagy előzetes intézkedését eredményezte.

35 Ibid., 7. paragrafus, 6(d) bek.

nál, akik három hónapnál rövidebb ideig dolgoznak állásban, a foglalkoztatás idejére gyakorlatilag megáll a 24 hónapos visszaszámlálás, viszont ugyanezen a ponton indul újra, amint ismét munkanélkülivé válnak.³⁶

A 24 hónapos szabály szemmel láthatólag jelentősen befolyásolta az „objektív” helyett „szubjektív” okból támogatásra jogosultak százalékos arányát. A 24 hónapos szabály 2000 júliusában lépett érvénybe, két évvel azután, hogy törvényerőre emelkedett a Szociális Támogatási Törvény. Bár a szociális juttatásokban részesülők száma 1999 decembere és 2000 decembere között 7,6 százalékkal emelkedett, a „szubjektív” okból szociális támogatásban részesülők száma 67 százalékkal nőtt. Bár Szlovákia gazdasági rendszerében vagy a szegények általános viselkedési mintáiban nem történtek jelentős változások, úgy tűnik, hogy a 24 hónapos szabály növelte azoknak a százalékos arányát, akik nem „objektív”, hanem „szubjektív” okból küzdöttek „anyagi nehézségekkel”.

A szubjektív okból szociális támogatásban részesülők százalékos arányának növekedése 1999 és 2000 decembere között³⁷

Év	A szociális támogatásban részesülők teljes száma	A szubjektív okból szociális támogatásban részesülők teljes száma	A szubjektív okból szociális támogatásban részesülők százalékos aránya	A szociális támogatásban részesülők teljes számának százalékos változása	A szubjektív okból szociális támogatásban részesülők számának százalékos változása
1999	296 604	82 626	27,9%	–	–
2000	319 231	148 729	46,6%	7,6%	67,0% ³⁸

36 Ibid., 7. paragrafus, 6(d) bek.

37 A táblázat a Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium 2000 és 2001 évi statisztikáin alapul.

38 A 67 százalékos növekedést úgy kaptuk, hogy összevetettük az 1999-es 27,9 százalékot a 2000-es 46,6 százalékkal.

2.2. Diszkrimináció a roma szegények alkalmazásában

A szlovákiai munkaerőpiacon elterjedt faji előítéletek miatt a romák nehezen tudnak hosszabb időre elhelyezkedni. A roma civil szervezetek állítása szerint „a bőrszín ... az egyik döntő tényező abban, hogy kit ítélnek alkalmasnak egy állásra, ... ez referenciát jelent a jelentkező becsületességére és felelősségtudatára vonatkozóan, ... és döntő tényező az elbocsátásoknál ... és az üzletmenet során.”³⁹ A roma munkaerőpiac faji előítéletei különösen súlyosan érintik a magasabb iskolázottságú romákat; hozzáértésük ellenére ezek a személyek a diszkrimináció miatt nehezen találnak munkát megfelelő kereseti lehetőséggel.⁴⁰ A tartós munkavállalás és a munka megtartása elé gördülő akadályok tekintetében nem meglepő, hogy sok roma valamilyen formában szociális támogatásra szorul.

Az emberi jogi szervezetek és a szociológusok rendszeresen felhívják a figyelmet olyan esetekre, amikor a roma munkavállalókat faji szempontok miatt utasítottak el. A szepesi régióban Merény város helyi munkügyi központjának egyik alkalmazottja elmondta, hogy tud egy munkáltatóról, aki egy nem roma férfit szerződtetett egy munkára, bár volt egy fiatal roma, akit érdekelt volna a poszt, és megvolt hozzá a képesítése.⁴¹ Demeteri (Kassa) romák állították az Emberi Jogokat Védők Ligája (*League of Human Rights Advocates*) képviselőinek, hogy egy munkáltató, aki állásokat hirdetett meg, azonnal elutasította őket, amint meglátta, hogy romák, és azt mondta, hogy az állást már betöltötték.⁴² Egy roma település szociális és életkörülményeit vizsgáló nemrég elkészült tanulmány szerzői megjegyzik, hogy roma alanyaik gyakran panaszkodtak arra, hogy diszkriminálják őket a munkaerőpiacon, és a diszkriminációnak ez a formája zavarja őket leginkább.⁴³ Egy nem roma munkáltató, egy Sabo nevű tóketerebesi mérnök elmondta, hogy ha egy roma fizikai munkást felvesznek, neki adják a legnehezebb munkát, és rendszerint a legalacsonyabb fizetést: „Nem létezik egyenlő fizetés ugyanazt a munkát végző roma és nem roma számára.”⁴⁴ A *National*

39 Cervenak, J., *Report on the Reasons of the Migration of Slovak Roma* (Pozsony, 2000): 50.

40 Klara Orgovanova, az Inforoma Alapítvány elnöke, idézi a Dán Bevándorlási Hivatal, *Report on Fact-Finding Mission to the Czech Republic and Slovakia – Situation of the Roma Minority – 1 March to 11 March 1999* (Copenhagen, 1999): 6.

41 Krajcovicova, L., „Community Studies in Nálepkovo, Slovakia” in *Poverty, Ethnicity and Gender in Transnational Societies* (The International Project, 2000. május): 43.

42 League of Human Rights Advocates, *Report of Fact-finding Mission on the Human Rights Situation of the Roma Community in Kosice* (2000. február 24., kiadatlan): 2.

43 Radicova, I., *Social and Living Conditions in a Slovak Roma Settlement* (kézirat): 17.

44 League of Human Rights Advocates, *Report of Fact-finding Mission to the District of Trebišov* (2000. február 29., kiadatlan): 5–6.

Geographic magazin egy sztankahermányi roma férfit idéz: „Utoljára 1989 körül dolgoztam. Árkot ástam. Senki nem vesz fel minket. A városi munkaközvetítő irodába megyünk munkát keresni. De amikor látják, hogy cigányok vagyunk, elutasítanak.”⁴⁵ Stefan Markus professzor, a Szlovák Helsinki Bizottság elnöke a következőket mondta: „Amikor a romák munkát keresnek Szlovákiában, másodrendű vagy harmadrendű állampolgárnak számítanak; a munkáltatók nagyon előítéletesek.”⁴⁶

A kormányközi testületek és a külföldi kormányok széleskörű faji előítéletekről számolnak be a romákkal szemben a szlovák munkaerőpiacon. Az Egyesült Királyság Menekültügyi Tanácsa közreadta egy szlovákiai roma állításait, aki arról beszélt, hogy egyre kétségbeesettebben próbált munkát találni: „Néhány hónap próbálkozás után [hogymunkát találjon, miután hazatért Pozsonyból] pultusként helyezkedtem el egy kis bárban. Gondolom, világos bőröm miatt a tulajdonos nem jött rá, hogy roma vagyok. Keményen hajtottam, és a főnökömnek tetszett, ahogy dolgozom. ... Néhány vendég kezdett megjegyzéseket tenni a bőrszínemre. ... [V]égül a főnököm megkérdezte, hogy roma vagyok-e. Mondtam, hogy igen, ... [és] a főnököm megkért, hogy hagyjam ott a helyet. ... Akkor 18 hónapig voltam munkanélküli. ... [A]zután teherautósofőrként dolgoztam. ... [A] főnököm behívott, és azt mondta, a többi sofőr panaszkodott, hogy cigányt alkalmaz, és már nem akarja, hogy nála dolgozzak. ... [N]em akarja, hogy baj legyen, és szeretné, ha elmennék a békeség kedvéért.”⁴⁷

Az Európa Tanács Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottsága (*Commission against Racism and Intolerance*, ECRI) megállapította, hogy a diszkrimináció jelentős szerepet játszik abban, hogy a romák körében magas a munkanélküliség aránya.⁴⁸ A Tanács 1998 elején megfigyelte, hogy „az állami munkaügyi központok gondolkodás nélkül kitesznek 'nem romák' megjelöléssel állásajánlatokat, és nem tesznek lépéseket az olyan munkáltatókkal szemben, akik diszkriminatív felvételi gyakorlatot alkalmaznak.”⁴⁹ Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának éves emberi jogi gyakorlatokról szó-

45 Godwin, P., „Gypsies – The Outsiders”, *National Geographic* (2001. április): 85.

46 Idézi az Egyesült Államok Menekültügyi Tanácsa, *Unwanted Journey, Why Central European Roma Are Fleeing to the UK* (1999 március): 35.

47 *Ibid.*, 35.

48 ECRI, *Second Report*, 33. bek.

49 ECRI, *Legal Measures to Combat Racism and Intolerance in the Member States of the Council of Europe* (1998), magyarázatok, „Slovakia, Civil and Administrative Law”, 433, 1.2. bek.

lő jelentésében Szlovákiára vonatkozóan az ECRI-éhez hasonló következtetéseket találunk.⁵⁰

1999-ben kormánytisztviselők nyilvánosságra hozták, hogy a helyi munkaügyi központok faji alapon kategorizálják a munkára jelentkezőket. Szlovákia Nemzeti Munkaügyi Hivatalának vezetője, Jaroslav Sumny a nyilvánosság előtt kijelentette, hogy a Munkaügyi Hivatal alkalmazottai rutinszerűen „R”-rel jelölik meg a romák jelentkezési lapjait, az érintett személy hozzájárulása vagy tudomása nélkül. Sumny védelmezte az eljárást, mondván, hogy az nem jelent diszkriminatív elbánást, és a csoport „nehéz szociális alkalmazkodóképessége” miatt alkalmazzák. Szerinte ez a gyakorlat segít Szlovákiának a romák támogatására szánt EU alapok megszerzésében.⁵¹ Jelentések szerint a jelentkezési ívek „R”-rel való megjelölésének gyakorlatát felszámolták;⁵² egyes helyeken azonban a rendszer fordítottja lépett életbe, és a *biely-re* („fehér”) utaló „B”-vel jelölik a nem roma jelentkezők lapjait.⁵³ Bár a kormány már nem ad közre faji alapú statisztikákat, sok helyi szociális támogatási központ ma is számon tartja a kliensek etnikai származását. „Valamennyi szociális támogatási központ fenntart etnikai alapú statisztikákat. Amikor mi kutatók elkérjük ezeket, a hivatalok első reakciója, hogy azt állítják, már nem tárolnak ilyen jellegű információt, de végül mind odaadják az anyagot,” mondja a Szociálpolitikai Elemző Központ vezetője.⁵⁴ Egy másik szociológus megjegyzi, hogy „amikor a szociális juttatásokban részesülő romákra vonatkozó információról van szó, az átláthatóság hiánya figyelhető meg. A tisztviselők azt állítják, hogy az ilyen adatokat nem tartják számon, mert a törvény tiltja a cigányok számának regisztrálását vagy a kérvényező etnikumára vonatkozó

50 „Áránytalanul magas a roma munkanélküliek száma, mert a romák részben a diszkrimináció következtében különösen nehezen találnak állást és nehezen tudják azt megtartani.” U.S. Department of State – Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, *Country Reports on Human Rights Practices for 2000, Slovakia* (2001. február)

51 RFE/RL hír, „Slovak Labor Office also Marking Roma with letter ‘R’”, 1999. november 5. <http://www.rferl.org/newsline/1999/11/3-CEE/cee-151199.html>

52 Az Országos Munkaügyi Hivatal igazgatója az emberi jogi szervezetek és a Szlovák Emberi Jogi és Kisebbségi Hivatal panaszaira reagálva elrendelte a gyakorlat beszüntetését. Lásd: U.S. Department of State – Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, *Country Reports on Human Rights Practices for 1999, Slovak Republic* (2000. február, 5. szakasz)

53 Interjú Lubomir Vasko alpolgármesterrel, Kísszeben, 2000. április 19. Szociológusok megfigyelései szerint a szokás a nem roma kérelmek „B”-vel való megjelölése is. Lásd Vasecka, M., „The Roma” in *Slovakia 2000*, 180.

54 Interjú Iveta Radicovával, a Szociálpolitikai Elemző Központ (SPACE) igazgatójával, 2001. március 7., Pozsony.

adatok megjelölését. Az említett akadályok ellenére mégis hozzájutottunk bizonyos adatokhoz...⁵⁵

Egyes helyi tisztviselők kevés együttérzést mutattak a munkaerőpiacról kirekesztett romák iránt. Csütörtökhelyen például a romák elpanaszolták, hogy a magán-munkaadók azt kérték a munkanélküli hivataltól, hogy ne küldjön roma munkavállalókat, mert nem veszik fel őket. A helyi hatóságok rendszeresen azzal utasították el a romák panaszait, hogy „a magánvállalatoknak joguk van azt alkalmazni, akit akarnak”.⁵⁶ Ezek a gyakorlatok annak ellenére érvényben vannak, hogy Szlovákia Munkaügyi Törvénye tiltja a faji vagy etnikai alapú diszkriminációt.⁵⁷

A munkaerőpiaci diszkrimináció számos problémát idéz elő a roma közösség számára. Ha a képzett romák nem találnak állást vagy nem tudják azt megtartani, kisebb a valószínűsége annak, hogy a romák idejükét, energiájukat és korlátozott anyagi forrásait iskolázottságuk és képzettségük javítására fogják áldozni. Ha a romák nem találnak állást, akkor a szociális támogatási rendszerbe kényszerülnek. Ha a romák nem találnak fenntartható foglalkoztatást, és a szociális juttatások nem elegendőek, valószínűleg más országba költöznek, ahol van munka, és el tudják tartani magukat és családjukat.⁵⁸ Így a romákkal szembeni munkaerőpiaci diszkrimináció csökkentése nagyban hozzájárulna a roma közösség számos problémájának megoldásához.

3. Szociális támogatási programok

Szlovákia Alkotmánya minden rászoruló személy számára garantálja az alapvető létfeltételek biztosításához szükséges támogatást.⁵⁹ A legtöbb anyagi vagy szociális nehézséggel küzdő személynek adható állami juttatásról a Szociális Támogatási Törvény rendelkezik.⁶⁰ A többi törvény, például a gyermeknevelési támogatásról és a lakástámogatásról szóló törvény további juttatásokat biztosít az „anyagi szükségét” szenvedőknek. Valamennyi polgár, a honta-

55 Krajcovicova, 52.

56 League of Human Rights Advocates, *Report of Fact-finding Mission to the District of Spišska Nova Ves and Kezmarok of Eastern Slovakia* (2000. augusztus., kiadatlan): 4.

57 Lásd a jelentés jogi normákról szóló szakaszát.

58 Alexander Patkolo, a RIS (Roma Értelmisségiek az Együttélésért) roma párt akkori elnöke, idézi a Dán Bevándolási Hivatal, *Report on Fact-Finding Mission to the Czech Republic and Slovakia – Situation of the Roma Minority – 1 March to 11 March 1999*, 8.

59 Szlovák Alkotmány, 39(2). szakasz: „Minden anyagi szükségét szenvedő jogosult az alapvető életfeltételek biztosításához szükséges támogatásra.”

lan külföldiek, a menekültek, a kitelepítettek, illetve Szlovákia törvényes lakosai is folyamodhatnak támogatásért, ha megfelelnek a jogi feltételeknek.⁶¹ Míg a romáknak csak egy maroknyi csoportja tartozik a „szociális nehézséggel” küszködők kategóriájába, a legtöbb szegény roma „anyagi nehézségekkel” küzd.

A Szociális Támogatási Törvény megállapítja az anyagi szükségset szenvedőknek nyújtható juttatások jellegét és mértékét. A támogatások között szerepelnek pénzbeli és természetbeni juttatások, melyek az alapvető élelmiszer-szükségletet, ruházatot és hajlékot hivatottak biztosítani; az alapvető bútorokra fordítható adományok vagy kölcsönök, valamint szociális szolgáltatások, például betegápolás vagy szállítás.⁶² A juttatások átlagos összege egyharmada az országos havi bruttó átlagkeresetnek, ami 1999-ben 10 728 Sk (268 USD) volt.⁶³ A törvény drasztikusan megkurtítja a „szubjektív” okból anyagi nehézséggel küzdőknek nyújtható juttatások összegét és fajtáit. A Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium szerint Szlovákiában 2000-ben összesen több mint 600 000 ember részesült valamelyik szociális segélyezési program támogatásában, a közvetlen kedvezményezetteket és családtagjaikat is beleértve.⁶⁴

3.1. Szociális juttatások

A Szociális Támogatási Törvény elrendeli, hogy az állam biztosítsa a megfelelő juttatásokat, hogy az anyagi nehézségekkel küzdők hozzájussanak az élet alapvető szükségleteihez, ami napi egy meleg étkezés, ruházat és hajlék.⁶⁵ A rendelkezés szerint e juttatások készpénzkiutalások, a kormány azonban tárgyi formában is biztosíthatja ezeket,⁶⁶ amennyiben a kedvezményezett

60 A 195/1998. számú Szociális Támogatási Törvényt 1998. március 19-én fogadták el, és 1998. július 1-jén lépett életbe. 2001 márciusa után a Szociális Támogatási Törvényt a 389/1998. Törvénnyel, a 155/1999. Törvénnyel és a 450/2000. Törvénnyel módosították. A Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium egy sor rendeletet bocsátott ki a törvényhez, köztük a Szociális Támogatási Törvény egyes előírásainak végrehajtásáról szóló 198/1998. sz. Rendeletet, és a lakástámogatásokról szóló 407/1998. sz. Rendeletet.

61 Szociális Támogatási Törvény, 2. paragrafus, 2. bek.

62 *Ibid.*, 14. paragrafus, 2. bek. A szociális szolgáltatások az anyagi vagy szociális nehézségekkel kapcsolatos problémák megoldását szolgáló speciális tevékenységek.

63 Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium, *Report on the Welfare Situation of Slovak Citizens in 1999 and its Development Over the Past Ten Years* (Pozsony, 2000.)

64 2000-ben a támogatottak száma családtagjaikkal együtt 612 953 volt. Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium, *The List of Districts According to the Number of Citizens Receiving Social Benefits as of December 2000* (Pozsony, 2001 március)

65 Szociális Támogatási Törvény, 48. paragrafus, 1. bek.

66 *Ibid.*, 48. paragrafus, 10. bek.

a korábbi pénzbeli juttatásokat nem a meghatározott célra vagy nem az összes arra jogosult érdekében használta fel.⁶⁷

A szociális juttatások összege különbözik aszerint, hogy a szegénység oka „objektívnek” vagy „szubjektívnek” tekinthető-e. A legtöbb kérelmező, akitől úgy ítélik meg, hogy „objektív” okból jogosult a támogatásra, megkapja a létminimum 100 százaléka és a saját bevétele különbözetét,⁶⁸ míg azok, akikről úgy ítélik meg, hogy „szubjektív” okból jogosultak, e különbözetnek mindössze 50 százalékát.⁶⁹

2001 januárjától egy „objektív” okból anyagi támogatásra szoruló felnőtt kérelmező bevétele 3 490 szlovák koronáig (87,18 USD) terjedő szociális támogatással egészíthető ki. A kedvezményezett egy háztartásban élők 2 440 szlovák koronáig (60,95 USD) terjedő kiegészítést kapnak. A „szubjektív” okból anyagi támogatásra jogosult kérelmezők a létminimum 50 százaléka és a saját bevételeik különbözetét kapják (3 490 Sk a fő kedvezményezett és 2 440 Sk a felnőtt eltartottak esetében). A támogatás mértéke minden év július 1-jével módosítható.⁷⁰

3.2. Gyermekeknek és szülőknek adható juttatások

Az állam minden családban nevelkedő gyermekekre 2 440 Sk (60,95 USD), az intézményben nevelkedő gyermekekre pedig 1 580 Sk (39,47 USD) támogatást fizet, függetlenül attól, hogy „objektív” vagy „szubjektív” okból ítélték a gondviselőt támogatásra jogosultnak.⁷¹ Az állam egyösszegű támogatást is juttat a szülőknek, hogy fizetni tudják a gyermekek tevékenységeihez kapcsolódó költségeket, például a szünidei tábor felszerelését, az iskolai órákat, illetve bizonyos kurzusokat és kezeléseket. Ezeket a további kifizetéseket azonban az állam csak azoknak az állampolgároknak ítéli meg, akik „objektív” okból küzdenek anyagi nehézségekkel. Azok a személyek, akikről úgy ítélik meg, hogy „szubjektív” okból jogosultak támogatásra, akkor sem részesülhetnek egyösszegű juttatásban, ha gyermeküknek ugyanolyan mértékben van rá

67 Ibid., 48. paragrafus, 11. bek.

68 Ibid., 48. paragrafus, 4. és 5. bek. Kevés olyan személy van, aki dolgozik, és mégis „objektív okok” miatt tekintik anyagi nehézséggel küzdőnek. Ezek a személyek a létminimum 120 százalékát kapják. Az 50 százalékot valós „létminimumnak” tekintik, és arra szolgálnak, hogy a kedvezményezettek ne haljanak éhen.

69 Ibid., 48. paragrafus, 3. bek.

70 A 195/1998. sz. Szociális Támogatási Törvényt módosító és kiegészítő, 2000. novemberétől érvényes 450/2000. Törvény, 44. paragrafus.

71 Ibid.

szüksége. Felmerülhet, hogy ez a megkülönböztetés sérti a gyermekek szociális védelemhez való jogát⁷², és az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének (*Convention on the Rights of the Child*) diszkriminációt kizáró alapelvét.⁷³

Az önkormányzat egyösszegű támogatást ítélt meg a ténylegesen igazolható költségek erejéig.⁷⁴ A szociális juttatások és az egyösszegű támogatások nem zárják ki egymást.⁷⁵ Az önkormányzat dönt az egyösszegű támogatás⁷⁶ megítéléséről és arról is, hogy az állampolgárnak teljes egészében vagy részben vissza kell-e fizetnie azt, amennyiben a kifizetés nem a megfelelő célra vagy az előírtnál nagyobb mértékben történt.⁷⁷

3.3. Bútorra és háztartási eszközökre fordítható támogatások

Az állam további szociális támogatást nyújthat egyösszegű juttatás⁷⁸ vagy „szociális kölcsön”⁷⁹ formájában, hogy az alapvető bútorok beszerzésében segítse a kedvezményezetteket. Az egyösszegű kifizetések az olyan alapvető háztartási eszközök⁸⁰ vételi árának fedezésére szolgálnak, mint egy ágy, egy asztal, egy szék, egy szekrény, egy fűtőtest, egy tűzhely, egy hűtőszekrény, és egy mosógép, amennyiben ezek még nincsenek a háztartásban.⁸¹ A szociális kölcsönök kamatmentes⁸² készpénzkiutalások, melyek felújításokra, például tetőjavításra, vagy az elektromos áram, a víz és a gáz díjára fordíthatók.⁸³ Az önkormányzatok olyan személyeknek ítélték meg szociális kölcsönt,⁸⁴ akik „objektív” okból küzdenek anyagi nehézségekkel, a „szubjektív” okból szegénységben élők viszont nem részesülnek ilyen juttatásban.⁸⁵

72 CRC, 26. paragrafus. Szlovákiában az Egyezmény 1991. február 6-án lépett életbe.

73 CRC, 26. paragrafus.

74 Szociális Támogatási Törvény, 48. paragrafus, 13. bek.

75 *Ibid.*, 48. paragrafus, 14. bek.

76 *Ibid.*, 71. paragrafus, 6. bek.

77 *Ibid.*, 71. paragrafus, 7. bek.

78 *Ibid.*, 48. paragrafus, 12. bek.

79 *Ibid.*, 39. paragrafus.

80 *Ibid.*, 39. paragrafus, 2. bek

81 *Ibid.*

82 *Ibid.*, 39. paragrafus, 6. bek

83 *Ibid.*, 39. paragrafus, 1. bek

84 *Ibid.*, 71. paragrafus, 8(b)(1). bek

85 *Ibid.*, 39. paragrafus, 1. bek

4. A juttatások feltételeinek és a kedvezményezett felelősségének hatása a romákra

Szlovákiában sok romát ér közvetett vagy közvetlen diszkrimináció, ha szociális támogatásokért folyamodik. A szociális támogatásokat szabályozó törvényeknek megkülönböztető hatása van a romákra nézve. A kormánytisztviselők azzal igazolták a támogatási politika megkülönböztető jellegét, hogy rámutattak ésszerű és objektív voltára, és arra, hogy jogos célokat szolgál. Úgy tűnik azonban, hogy a Szlovákia tisztviselői által felkínált magyarázatok nem igazolják a romákkal való bánásmódot. Ráadásul hiteles beszámolók szólnak arról, hogy egyes tisztviselők közvetlenül diszkriminálták a romákat faji alapon, amikor szociális támogatási kérelmeiket elbírálták. A faji alapon történő közvetlen diszkrimináció soha nem indokolt, ugyanakkor kivédhetetlen és jogellenes.

4.1. Az anyagi nehézségek objektív és szubjektív okai

Ahogy a fentiekben leírtuk, az 1998-as Szociális Támogatási Törvény két kategóriába sorolta azokat, akik szociális juttatásban részesülhetnek. A két kategória közötti különbségek az anyagi nehézségek vagy szükség okaiból adódnak.

Ez az „objektív-szubjektív” megkülönböztetés indirekt diszkriminációhoz vezet. Eltérő hatással van a romákra és a hasonló körülmények között élő nem romákra, mert olyan jellemzőkön alapuló kategorizációkra épül, melyek bizonyos túlnyomóan roma összetételű társadalmi csoportoknál (például a tartósan munkanélkülieknél) figyelhetőek meg, és ilyen kategorizációk alapján határozzák meg a juttatások mértékét. Ez a megkülönböztetés ráadásul nagyrészt a helyi tisztviselők belátására bízva annak meghatározását, hogy egy személy „szubjektív” okok miatt él-e szegénységben. A romák pedig sok visszaélésről adnak számot a meghatározások során.

4.1.1. Közvetett diszkrimináció

Az „objektív-szubjektív” megkülönböztetés első látásra semleges osztályozásnak tűnik, mely látszólag minden szociális juttatásért folyamodó személyre érvényes, etnikai hovatartozástól függetlenül. A gyakorlatban azonban ez a közvetett diszkrimináció egy formája, mivel aránytalanul negatív hatása van a roma kérvényezőkre a nem romákkal szemben.

Ahhoz, hogy a közvetett diszkriminációra vonatkozó feltételezést meggyőzően igazoljuk, azt kell megmutatni, hogy a megkülönböztetés valamilyen védelmettséget csoportot hátrányosan érinti. Ebben az esetben hátrányos

megkülönböztetésről beszélhetünk, ha a kategorizáció jóval nagyobb arányban érinti a szegény romákat, mint a szegény nem romákat. Nem szükséges igazolni, hogy a szlovák parlament azzal a szándékkal fogadta el a törvényt, hogy diszkriminálja a romákat. Elegendő megmutatni, hogy a törvény végrehajtása diszkriminatív hatással jár.

Felmerülhet, hogy a tartós munkanélküliek szociális juttatásait drasztikusan korlátozó szabályozás megkülönböztető hatással van a roma közösségre nézve. A Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium statisztikái szerint Szlovákiában 1999-ben mintegy 530 000 munkanélkülit tartottak számon; ezek mintegy 25 százaléka, valamivel több, mint 130 000 fő roma volt; a munkanélküliek közül mintegy 140 000-nek több mint 24 hónapja nem volt munkája; ezeknek azonban mintegy 45 százaléka, vagyis valamivel több, mint 60 000 fő roma volt. A romák tehát a 45 százalékát tették ki annak a csoportnak, akiket a 24 hónapos szabály miatt tekintettek „szubjektív” ok miatt anyagi nehézséggel küzdő támogatásra jogosultnak, és csak 25 százalékban szerepeltek azok között, akiket „objektív” okok miatt anyagi nehézséggel küzdő támogatásra jogosultnak tekintettek. Az „objektív-szubjektív” kategorizáció nyilvánvalóan megkülönbözteti a gazdaságilag hátrányos helyzetű romákat a más faji és etnikai hátterű, hasonló gazdasági szinten élő személyektől.

Munkanélküliség a munka nélkül töltött időtartam szerint
(1999. június 30-tól)

<i>Munkanélküliség időtartama</i>	<i>Összes munkanélküli</i>	<i>Roma munkanélküli</i>	<i>Romák aránya az összes munkanélküli között</i>
6 hónapnál rövidebb ideig	194 737	10 380	5,33%
12 hónapnál hosszabb, de 24 hónapnál kevesebb ideig	194 657	59 176	30,40%
24 hónapnál hosszabb, de 48 hónapnál kevesebb ideig	100 020	40 922	40,91%
48 hónapnál hosszabb ideig	42 861	22 399	52,26%

Forrás: A Szlovák Köztársaság Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztériuma⁸⁶

86 Idézi UNDP, *National Human Development Report, Slovak Republic 2000*, 101.

A tartósan munkanélküli romák száma 1999 óta valószínűleg emelkedett. Ha az utóbbi két évben a romáknak a többségi szlovák népességnél nehezebb volt munkát találni, akkor a romák nagyobb számban, és a többségi népességhez képest nagyobb arányban lépték túl a 24 hónapos határidőt, és kaptak csak a „szubjektív” ok miatt anyagi nehézséggel küzdőknek járó juttatásokat.⁸⁷

Szlovákiában minden tizedik ember roma,⁸⁸ minden negyedik munkanélküli roma, és minden második tartósan munkanélküli roma.⁸⁹ Így a munkanélküliség időtartamán alapuló kategorizáció megkülönböztető hatással van a roma közösségre nézve.

Az „objektív-szubjektív” különbségtételből adódó szegénység és szenvedés az emberi jogi civil szervezetek és a roma közösségek tiltakozásához vezetett; felhívták a figyelmet arra, hogy a különbségtétel alkalmazása megkülönböztető hatással van a roma családokra.⁹⁰ 1998. július 23-án több mint 100 roma gyűlt össze a kelet-szlovákiai Nagymihályiban, hogy a szociális támogatások rendszeres megnyirbálása ellen tiltakozzanak. „A megnyirbálások,” nyilatkozták a sajtónak a roma vezetők, „konkrétan a roma közösséget veszik célba. A tartósan munkanélküliekre és azokra a juttatásban részesülőkre érvényesek, akik a munkaügyi hivatalok tisztviselői szerint nem próbálnak elég kitarótan munkát találni.” A magas munkanélküli ráta és a többségi szlovák népesség számára is szűkös munkalehetőségek mellett „a romáknak csekély esélyük van az elhelyezkedésre”.⁹¹

87 A legrosszabb esetben, ha a munkáltatók egyetlen romát sem alkalmaztak volna, további 59 000, 1999 nyarán több mint tizenkét hónapja munkanélküli roma 2000 nyaráig szintén átlépte volna a 24 hónapos határt, és „szubjektív” okból minősült volna szegénynek. Így 2000 nyarán a mintegy 131 000 roma munkanélküli közül 120 000, vagyis körülbelül 95 százalék lett volna több mint 24 hónapja munkanélküli.

88 A romák Szlovákia népességének mintegy 10 százalékát teszik ki.

89 A számítások a táblázatban szereplő adatokon alapulnak. A munkanélküliek teljes száma 532 275. A munkanélküli romák száma 132 177, vagyis az összes munkanélküli mintegy 24 százaléka. A tartósan, vagyis több mint 24 hónapja munkanélküliek teljes száma 142 861. A tartósan munkanélküli romák száma 63 321, vagyis arányuk körülbelül 44 százalék.

90 „Az Emberi Jogokat Védők Ligája elítélte ezeket a lépéseket, melyek közvetlenül a társadalom legszegényebb rétege ellen irányulnak. (...) A gazdasági nehézségek továbbra is a népesség szociálisan és gazdaságilag hátrányos helyzetben lévő rétegét, vagyis a romákat sújtják leginkább. Mivel a legtöbb roma nagycsaládos, a többséget képviselő gyerekek viselik a visszataszító kormánypolitika terheit.” League of Human Rights Advocates, *Report of Fact-Finding Mission on Human and Minority Rights in the District of Rakusy* (2000 november 22., kiadatlan): 2.

91 Prágai Rádió, „Roma kisebbségi zavargás Szlovákiában”, 1999. augusztus 17.

A megkülönböztetett bánásmódot a kormányok igazolhatják, ha megmutatják, hogy azt egy indokolt cél objektíven alátámasztja, és a cél elérésének módszerei megfelelőek és szükségesek. A szlovák kormány alább felsorolt érvei ebben az esetben nem látszanak igazolni az „objektív-szubjektív” különbségtételnek a Szlovákia szegény romáira gyakorolt hatását. A célok közül sok nem indokolt, és legtöbbjük nem is aktuális.

A kormány egyik érve az, hogy nagyon nagy a nyomás a romáknak nyújtott szociális juttatások mértékének csökkentésére, mivel a romák száma számottevő növekedést mutat Szlovákiában.

Az ország alkotmánya és nemzetközi kötelezettségei értelmében azonban az államnak segítenie kell az anyagi szükségét szenvedőket, függetlenül a csoport méretétől és a szükség mértékétől. Az, hogy erős nyomás jelentkezik az állampolgárok egy csoportja juttatásainak csökkentésére, önmagában nem érvényes indok olyan intézkedések bevezetésére, melyek következtében egy bizonyos etnikai csoport nyilvánvalóan hátrányos megkülönböztetést szenved. Az állami politikának ugyan figyelembe kell vennie a közvéleményt és a politikai nyomást, de nem sértheti meg az alkotmány és a nemzetközi emberi jogi szerződések és egyezmények diszkriminációellenes alapelveit. Magának az alkotmánynak és a nemzetközi emberi jogi normák törvénybe iktatásának egyik célja épp a kisebbségek jogainak védelme a többség ellentétével szemben.

A kormány másik magyarázata szerint az ország növekvő munkanélküliségi rátája miatt a kormány kénytelen volt módot találni arra, hogy motiválja az embereket a munkavállalásra.

Bár az államnak jogos érdeke, hogy az embereket motiválja a munkavállalásra, nem vezethet be olyan büntető jellegű intézkedéseket, melyek révén az egyik védelmezett csoport megkülönböztetést szenved, ha a munkaerőpiaci diszkrimináció miatt a csoport legtöbb tagja nem tud munkához jutni. A munkanélküli egyének munkahelykeresésre való ösztönzése jogos szociálpolitikai célkitűzés. Akkor van értelme azokra hárítani a felelősséget, akik nem találnak munkát, ha külön erőfeszítéssel valós esélyük van arra, hogy állást találjanak. Ez azonban nem igaz a romák, és különösen a kelet-szlovákiai településeken élő romák esetében. Kevés a munkalehetőség mindazoknak, akik ezeken a helyeken élnek, és a romák olyan diszkriminációval szembesülnek, mely még inkább megnehezíti számukra az elhelyezkedést. A szociális juttatások szintjének csökkentése aligha „megfelelő intézkedés”, ha az alacsony iskolázottságú és képzetlen egyéneknek kevés munkalehetőség áll

rendelkezésére, és ha jelentkezik is ilyen lehetőség, a romákat a legutolsó sorban tartják számon.

A kormány harmadik érve az, hogy a szociális támogatás következtében bizonyos csoportok függőségéhez vezet, és ezek az emberek egész életükben segélyből élnek.

Az államnak jogos érdeke, hogy küzdjön a közjóléti programoktól való függés ellen. Ugyanakkor viszont biztosítani kell a szükségét szenvedőknek a függetlenség lehetőségét. Ahogy korábban szó esett róla, az államnak aktív szerepet kell vállalnia a romákkal szembeni diszkrimináció felszámolásában, mert ez ellehetetleníti a romák munkavállalását, és rákényszeríti őket, hogy alapvető szükségleteik biztosítása érdekében szociális támogatást vegyenek igénybe. Az államnak bővítenie kellene a romák és más hátrányos helyzetűek rendelkezésére álló oktatási lehetőségeket is, hogy kifejleszthessék azokat a készségeket, melyekre a magán-munkáltatóknál igény van. A juttatások felszámolása ugyan véget vet a függőségnek, de nem kezeli a mögötte rejlő problémákat. A függőség felszámolásának indokolt céljához tehát indokolatlan eszközt választottak, a politika ezért diszkriminatív.

A kormány negyedik érve a szociális támogatás biztosításával kapcsolatban bevezetett különbségtétel mellett az, hogy a legtöbb országban korlátozott ideig részesülhet valaki támogatásban.

Az a tény, hogy más országok korlátokat szabnak a szociális támogatásnak, nem igazolja a Szlovákiában érvényes megkülönböztető bánásmódot. Ezekben az országokban érvényben lehetnek más kompenzáló mechanizmusok, melyek enyhítik a korlátozások hatását. Lehet viszont, hogy ezeknek az országoknak a gyakorlata is sérti a belföldi és nemzetközi normákat. Az, hogy más országok bizonyos tevékenységeket folytatnak, önmagában nem változtat a tényen, hogy létezik egy egyértelmű megállapodás, miszerint az országok nem vezethetnek be diszkriminatív eljárásokat. Az ICESCR és az Európai Szociális Egyezmény (*European Social Charter*) aláírásával Szlovákia vállalta, hogy minden állampolgárát segíti gazdasági és szociális helyzetének javításában. Az ICESCR és más nemzetközi kötelezettségei értelmében Szlovákia nem tehet különbséget – közvetlen vagy közvetett módon – faji vagy etnikai csoportok között, hacsak nem az egyezmények értelmében törvényesnek tekinthető cél érdekében teszi azt. Más országok magatartásának követése az egyezmény értelmében nem tekinthető törvényes célnak. Szlovákiának az oktatás és képzés javításával és a munkahelyi diszkrimináció elleni küzdelemmel, nem pedig más, eltérő gazdasá-

gi helyzetű és faji összetételű országokra való mutogatással kellene kezelnie a munkaerőpiac romákkal szembeni kihívásait.

A kormány végül rámutat, hogy a szlovák törvények nem kötelezik a szociális támogatást élvezőket a közösség érdekében végzett munkára, és nem is vezethető be ilyenfajta kötelező munka, mert az „kényszermunkának” minősülne, és az alkotmányellenes. A kormány ezen kívül arra hivatkozik, hogy a közösségi munkára munkanélkülieket alkalmazó közmunka programok⁹² csökkenthetnék a törvény elfogadásával járó negatív ösztönzést.⁹³

Az, hogy az állam dolgoztathatja-e az embereket a szociális támogatás fejében, nem tartozik annak megítéléséhez, hogy törvényes-e a belföldi és nemzetközi normák értelmében, ha egy kormány különbséget tesz a szociális támogatás kedvezményezettjei között. A kormánynak kötelessége segíteni ezeket az embereket, függetlenül attól, hogy kényszerítheti-e őket az állam munkavégzésre. Ha egy pillanatra feltesszük, hogy a juttatásokért cserébe a szlovák kormány dolgoztathatja az embereket, és ez nem sérti az alkotmányt, még mindig diszkriminatív, igazságtalan és helytelen volna, hogy a kedvezményezettek egy olyan csoportját dolgoztatják, amelybe az egyik etnikai csoport legtöbb tagja beletartozik. Ismételjük, hogy Szlovákiának úgy kellene a romákat érintő problémákat kezelnie, hogy fejleszti az oktatási és képzési lehetőségeket, és küzd a munkahelyi diszkrimináció ellen, nem pedig úgy, hogy feltételezi, hogy a romák kevesebb juttatásra jogosultak, mert az állam nem dolgoztathatja őket.

Ráadásul kevés információ áll rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy hány roma tudott elhelyezkedni a közmunka programok keretén belül, és mennyi ideig dolgoztak ott. Vannak romák, elsősorban olyanok, akik maguk is dolgoztak ilyen programban, akik sikeresnek tartják ezeket.⁹⁴ Mások rámutattak, hogy a közmunkákon alkalmazott roma munkavállalók száma statisztikailag elenyésző a roma munkanélküliség általános mértékéhez képest,⁹⁵ és

92 A Foglalkoztatási Törvény 2000. augusztus 1-jén életbe lépett módosítása (245/2000. sz. Törvény) értelmében az önkormányzatok indíthatnak közmunka programokat a tartósan munkanélküliek számára. Ezeket az állami költségvetésből finanszírozzák, az Országos Munkaügyi Hivatal által meghatározott szubvenció formájában.

93 Interjú Bauer Edittel.

94 Radicova, I., *Social and Living Conditions in a Slovak Roma Settlement*, 18.

95 Imrich Balaz Rókus (Késmárk) településének közösségi vezetője: „A körzeti hatóságok mindössze 46 munkahelyet adtak az 1600 romának, ami a népességünknek mindössze 3 százalékát érinti.” Idézi a League of Human Rights Advocates, *Report of Fact-finding Mission on Human and Minority Rights in the District of Rakusy* (2000. november 22., kiadatlan): 3.

hogy a programok nem egész évesek, és épp a téli hónapokban bocsátják el az alkalmazottakat, amikor a legnagyobb szükségük lenne munkára.⁹⁶ Sok roma állítja, hogy jelentkezett ilyen programra, de nem vették fel,⁹⁷ ők a munkásfelvételekkel kapcsolatban korrupcióval vádolták a polgármestert és a helyi önkormányzatok vezetőit.⁹⁸ A lelkes indulás után a közmunka programok lelassultak a költségvetés csökkentése miatt.⁹⁹ Végül az ilyen programok léte önmagában ismét nem igazolja az olyan kategorizációk és intézkedések bevezetését, melyek nyilvánvalóan valamely etnikai csoport megkülönböztetését eredményezik. Az ilyen programok ugyan segíthetnek egyes romáknak, de nem mentik fel a kormányt azon kötelezettségei alól, hogy nem diszkriminatív módon segítsen valamennyi állampolgárának gazdasági és szociális helyzet javításában.

Összefoglalva, a kormánynak az „objektív-szubjektív” megkülönböztetés törvényességének, ésszerűségének és objektivitásának védelmében felhozott érvei nem igazolják azokat a hátrányokat, melyeket az egyik védelmezett csoportnak okoznak. A különbségtétel közvetetten diszkriminatív a romákra nézve, ezért a kormánynak felül kellene azt vizsgálnia.

4.1.2. Közvetlen diszkrimináció

A szociális támogatásért folyamodó romák kérvényeinek elbírálása során törvényellenes eljárások és visszaélések figyelhetők meg. Bár a szociális munkások egyértelműen meg tudják állapítani, hogy egy személy 24 hónavnál régebb óta szerepel-e a munkanélküli hivatal nyilvántartásában, a többi tényező esetében már nehezebb részrehajlás nélkül ítélni. Például hogyan határozzák meg a szociális munkások, hogy egy kérvényező az előző munkahelyét „komoly” okból hagyta-e el önszántából, hogy a kérvényező együttműködött-e a munkaügyi hivatallal az álláskeresésben, és hogy eleget tett-e az eltartottaival szembeni valamennyi kötelezettségének? A helyi hivatalnokoknak az ilyen és hasonló szempontok értékelésében nagyon nagy a szabadságuk. Ez a szabadság pedig lehetővé teszi, hogy közvetlenül diszkriminálják a romákat, miközben hivatalos, de homályos értékelési kategóriákat alkalmaznak.

96 Ibid., 2.

97 Radicova, I., *Social and Living Conditions in a Slovak Roma Settlement*, 18.

98 Ibid., 48.

99 IOM, *Social and Economic Situation of Potential Asylum Seekers from the Slovak Republic*, 109.

Az Inforoma nevű szlovákiai roma civil szervezet 2000 első három hónapjában Eperjes körzetben megvalósított projektje rávilágít erre a gyakorlatra.¹⁰⁰ A szervezet olyan roma családoknak segített, akik panaszt tettek a helyi szociális támogatási iroda szociális juttatási kérelmeikkel kapcsolatban hozott határozataira. A helyi irodák különféle okokból úgy ítélték meg, hogy 25 kérvényező család „szubjektív” okok miatt szenved anyagi szükségset. A családok közül tizenhét nyújtott be panaszt, és 12 esetben találták a helyi hivatal döntését helytelennek.¹⁰¹ A 18 háztartásból álló Chminany roma településen 12 család nyújtott be panaszt a helyi iroda által megállapított támogatás mértékével kapcsolatban, és 11 esetben kiderült, hogy a támogatás megállapított mértéke helytelen és törvénytörtő volt.¹⁰² Más szóval, a roma kérvények elbírálásánál az esetek 70–90 százalékában visszaélés történt.

Az Inforoma megállapította, hogy az elbírálást végző tisztviselők számára a visszaélés sok esetben semmiféle következménnyel nem járt. A helyi szociális munkások azzal igazolták döntéseiket, hogy a regionális hivatal „végrehajtási utasításai” szerint jártak el. A regionális hivatal tisztviselői tagadták, hogy felelősek volnának a romák kérvényeinek helytelen elbírálásáért, mivel ezeket az „utasításokat” a Vladimír Mečiar miniszterelnök kormánya által kinevezett korábbi vezetőség dolgozta ki 1998 nyarán.¹⁰³

Törvényellenes, ha a szociális munkások faji alapon diszkriminálják a szociális támogatásért folyamodókat. Ezek a példák azt mutatják, hogy a helyi tisztviselőknek nagyon nagy a szabadságuk abban, hogyan határozzák meg a kérvényező anyagi nehézségeinek okait. Ha a kutatók több adatot gyűjtenének arra vonatkozóan, hogyan kezelik a szociális munkások a roma és nem roma ügyfeleket, ez segíthetne annak a megállapításában, hogy pontosan milyen mértékben élnek vissza a hatalmukkal. Az eredményektől függetlenül Szlovákiának hatékony, pontos és megfelelő pályázási eljárásokat kell bevezetnie. A kormánynak ezen felül kötelessége megvizsgálni az ilyen eseteket, és megfelelő fegyelmi vagy jogi lépéseket tenni az olyan tisztviselőkkel szemben, akik diszkriminálnak vagy nem tartják be az előítéletekkel szembeni előírásokat.

100 Az Inforoma az egyik legnagyobb roma civil szervezet Szlovákiában.

101 Good Romani Fairy Kesaj Alapítvány, *Fehér Könyv*, 77.

102 Ibid., 77.

103 Ibid., 78.

4.2. Környezetanulmány

Szlovákia nem nyújt szociális segélyt olyan személyeknek, akik megtakarításaikból vagy vagyonuk utáni jövedelmükből fenn tudják tartani magukat.¹⁰⁴ A vagyon lehet ingóság vagy ingatlan, jog, vagy más anyagi értékkel rendelkező tulajdon.¹⁰⁵ Azoknak az állampolgároknak, akiknek a bevétele a létminimum alatt van, bérbe kell adni, áruba kell bocsátani, illetve hasznosítani vagy kezelni kell vagyonukat.¹⁰⁶ Azok a személyek, akiknek vagyonuk van, de nem aknázzák ki, hogy szükségleteikről gondoskodjanak, nem részesülhetnek szociális juttatásban. Nem tekintik őket ténylegesen anyagi nehézséggel küzdőknek. A kormány nem követeli meg, hogy eladják vagy bérbe adják a házat, amelyben lagnak,¹⁰⁷ a mezőgazdasági vagy erdőterületet, melyet saját szükségleteik kielégítésére használnak,¹⁰⁸ azokat az ingóságokat, melyek a háztartás szükséges tartozékai,¹⁰⁹ azokat az ingó vagy ingatlan vagyontárgyakat, melyek munkavégzésükhöz vagy szakmai képzésükhöz szükségesek,¹¹⁰ saját autójukat, ha azt egy súlyosan fogyatékos személy szállítására használják,¹¹¹ vagy ha több, mint öt éves, és értéke nem több, mint 100 000 Sk (kb. 2 500 USD),¹¹² illetve azokat az ingóságokat, melyek nem értékesíthetők vagy adhatók bérbe erkölcsi elvek megsértése nélkül.¹¹³

A környezetanulmány látszólag nem jelent diszkriminációt a romákkal szemben, és egyes rendelkezéseinek alkalmazásáról sem állítható, hogy diszkriminációt eredményez a romákkal szemben. A romák állítása szerint azonban az ügyintézők visszaélnék vizsgálati jogukkal, és igyekeznek okot találni arra, hogy kizárják a romákat a támogatásból ahelyett, hogy igazolnák igényeiket. Annak meghatározására, hogy mennyire elterjedt az ilyen gyakorlat, és más-képp kezelik-e a szociális munkások a romákat, mint a többi hasonló helyzetben lévő személyt, további kutatásra van szükség. Ha a szociális munkások a környezetanulmányok során valóban másképp ítélik meg a romákat, törvényellenes diszkriminációval élnek.

104 Szociális Támogatási Törvény, 9. paragrafus, 1. bek.

105 Ibid., 9. paragrafus, 2. bek.

106 Ibid., 9. paragrafus, 3. bek.

107 Ibid., 9. paragrafus, 3(a) bek.

108 Ibid., 9. paragrafus, 3(b) bek.

109 Ibid., 9. paragrafus, 3(c) bek.

110 Ibid., 9. paragrafus, 3(d) bek.

111 Ibid., 9. paragrafus, 3(a,c) bek.

112 Ibid., 9. paragrafus, 3(b,c) bek.

113 Ibid., 9. paragrafus, 3(f) bek.

4.3. A lakóhellyel kapcsolatos megszorítások

Szlovákiában ahhoz, hogy a kérelmező szociális juttatást kapjon, be kell mutatnia személyi igazolványát a megfelelő hatóságnál.¹¹⁴ A rendőrség akkor bocsátja ki a személyi igazolványt, ha az adott személynek saját háza vagy lakása van, vagy rendelkezik egy ház, illetve lakás tulajdonosának engedélyével az ott tartózkodásra. Az állam ezt adminisztratív okokból követeli meg, hogy minden Szlovákiában élő személyt egy címhez köthessen. A szociális támogatásért folyamodó személyt akkor is a hivatalos állandó lakhelye szerinti munkanélküli hivatalnál kell nyilvántartásba venni, ha valójában máshol lakik.¹¹⁵ Sok roma számára nehézséget jelent ezeknek a követelményeknek megfelelni.¹¹⁶

Csehszlovákia 1993 januárjában történt felosztása előtt minden állampolgárnak volt személyi igazolványa. Ezek az igazolványok fokozatosan lejártak, és a Cseh Köztársaság és Szlovákia kormánya újakat bocsátott ki, a szóban forgó személy állampolgárságának megfelelően. Ezek a változások nem okoztak problémát a Szlovákiában élő szlovákok és a Cseh Köztársaságban élő csehek számára, de nehézséget jelentettek az „idegen” országban élők, elsősorban a Cseh Köztársaságban élő szlovákok számára.

1993-ban a cseh állampolgársággal kapcsolatos rendelkezések a Cseh Köztársaságban élő romák nagy részét szlovák nemzetiségűnek nyilvánították, és olyan megszorításokat léptettek életbe, melyek gyakorlatilag kizárták őket a cseh állampolgárságból. Amikor ezeknek az embereknek az igazolványa lejárt, sokuknak problémát jelentett a szlovák útlevél megszerzése. Bár jog szerint szlovák állampolgárok voltak, ténylegesen hontalanok lettek, és Szlovákiába utasították őket.¹¹⁷ Akik Csehországban maradtak, azoknak a többségét kisebb vétségek elkövetéséért kiutasították az országból, és ők elvesztették a visszatérés jogát is.¹¹⁸ Szlovákiában szabályszerűen a keleti országrész elkülönített településeire kerültek, ahol végül találtak valami

114 Szlovákiában adminisztratív célból az állampolgárságot a személyi igazolvány, és nem az útlevél igazolja. Érvényes útlevél csak a külföldre történő utazáshoz szükséges.

115 Azokat a dolgozó szegényeket, akiknek a létminimumnál kevesebb bevételük van, és szociális támogatásra jogosultak, nem tartják nyilván a munkanélküli hivatalnál.

116 ECRI, *Second Report*, 37. bek.

117 Schalger, E., „The Plight of the Roma in Eastern Europe: Free at Last?” *Eastern European Studies, Meeting Report 226* (2001. január 24.)

118 1993 januárja és 1996 júniusa között a Tolerancia Alapítvány 663 esetben dokumentálta romák bírói kiutasítását, 1039 esetben pedig romák hivatalos kiutasítását a Cseh Köztársaságból Szlovákiába. Lásd Tolerance Foundation, *From Exclusion to Expulsion: The Czech Republic's „New Foreigners”* (Prága, 1996 november): 9–10.

rokont vagy barátot, vagy össze tudtak tákolni maguknak valami hajlékot. Ebben a helyzetben egyáltalán nem voltak papírjaik, vagy volt szlovák útlevélük, de nem volt Szlovákiában hivatalos lakhelyük, mert korábban a Cseh Köztársaságban éltek. Újabb kihívás elé kerültek, rá kellett venniük a szlovák tisztviselőket, hogy vegyék nyilvántartásba őket, mint állandó lakosokat, hogy szlovák személyi igazolványhoz juthassanak.

Kelet-Szlovákiában a tisztviselők gyakran nem hajlandóak a romákat állandó lakosként nyilvántartásba venni. A helyi hatóságok és a nem roma lakosok zaklatják a helyi romákat, nyomást gyakorolnak rájuk, hogy távozzanak, vagy egyszerűen kitoloncolják őket. Az emberi jogi szervezetek számos esetben dokumentálták a romáktól való „megszabadulásra” irányuló helyi erőfeszítéseket. Két önkormányzat egyenesen rendeletben tiltotta meg a romák letelepülését a területen, mielőtt 2000 szeptemberében az ENSZ Faji Diszkriminációs Bizottsága úgy rendelkezett, hogy ezek a rendeletek sértik a romák szabad költözéshez és letelepedéshez való jogát. A Bizottság sürgette Szlovákiát, hogy azonnal és teljesen számoljon fel minden ilyen gyakorlattal.¹¹⁹

Azok a fiatal roma nők, akik más faluban vagy városban élő roma férfíhoz mennek feleségül, további nehézségekkel találják szemben magukat a személyi igazolvány megszerzése során. A feleség rendszerint a férj otthonába költözik, tehát meg kell változtatnia a hivatalos lakhelyét. Mivel a roma nőknek nehéz kijárni ezt a hivatalos lakcímváltozást, gyakorlatilag ki vannak zárva a szociális támogatásból. A tehetősebb roma feleségek havonta egy-két alkalommal visszautaznak eredeti lakhelyükre, hogy felvegyék a juttatást. A kasai Jogvédő Hivatal jelentése szerint Torna polgármestere nem volt hajlandó nyilvántartásba venni egy sacai roma nőt, aki egy tornai lakhelyű férfihoz ment feleségül; a polgármester meg sem indokolta döntését. A nő így nem kaphatott a lakhelyén szociális juttatást és egészségügyi ellátást.¹²⁰

Azok a roma nők, akik a Cseh Köztársaságban éltek, mielőtt feleségül mentek egy Szlovákiában élő férfihoz, aligha tehetik meg, hogy régi lakhelyükre utaznak. A Szlovák Helsinki Bizottság beszámolt egy fiatal nőről, aki hat éven át azért nem részesült szociális támogatásban, mert a szlovák Jernye falu önkormányzata annak ellenére sem regisztrálta őt helyi lakosként, hogy három közös gyermekükkel együtt éltek férje házában. A polgármester állítólag

119 CERD, Opinion on Communication 13/1998, CERD/C/57/D/13/1998, 2000, augusztus 25.

120 Good Romani Fairy Kesaj Alapítvány, „The Law is in the hands of the Mayor” in *White Book 1999*, (Kosice, 1999): 28

azt mondta a Helsinki Bizottság jogászának, hogy „[Ginova] nem helyi lakos. Menjen oda, ahonnan jött – nekünk itt nem kell – vagy vigyék magukkal Pozsonyba. Legjobb lenne, ha az összes cigányt magukkal vinnék.”¹²¹

További összehasonlító elemzésekre lenne szükség annak megállapításához, hogy mennyivel nagyobb azon roma lakosok száma, akik nem rendelkeznek tényleges lakóhelyük szerinti hivatalos állandó lakos státusszal, mint az ilyen helyzetben lévő nem romák száma. Az, hogy a helyi hatóságok nem jegyzik be állandó lakosként az újonnan betelepülő romákat, és eközben a szociális támogatás szabályozása olyan merev, hogy a tényleges lakóhely jogán nem adható juttatás, szemmel láthatólag akadályozza vagy jelentősen hátráltatja a romák támogatáshoz jutását. Végül is a támogatásra leginkább rászoruló szegény romák azok, akiknek a legkisebb az esélye, hogy lakóhelyet teremtsenek, és ezzel megfeleljenek a juttatásokhoz előírt követelményeknek.

5. A szociális védelem egyéb akadályai

5.1. A Szociális Támogatási Törvény rendelkezéseinek törvényellenes visszamenőleges alkalmazása

A Szociális Támogatási Törvény értelmében a 24 hónapnál régebb óta munkanélküliként számon tartott személyeket „szubjektív” ok miatt tekintik anyagi nehézséggel küzdőnek. Ez jóval kisebb mértékű szociális juttatásokra jogosítja őket, mint az „objektív” okokból anyagi nehézségekkel küzdőknek járó támogatás. A Törvény 1998. július 1-jén lépett életbe, és a 24 hónapos szabálynak akkor kellett volna életbe lépnie, amikor letelt az első 24 hónapos időszak.

Egyes szociális támogatási tisztviselők azonban a 24 hónapos szabályt a törvény életbe lépésekor, vagyis 1998 júliusában már alkalmazták, és ez a kelet-szlovákiai szegregált településeken a munkát kereső romák többségét érintette. A Szlovák Helsinki Bizottság jogászaik beszámoltak arról, hogy a kelet-szlovákiai Eperjes körzetben a helyi hivatalok azonnal alkalmazták a 24 hónapos szabályt, és ennek megfelelően csökkentették azon személyek szociális támogatását, akik 1996. július 1-jénél régebb óta munkanélküliek voltak. Sztankahermány roma település szociális támogatási hivatala szintén megnyirbálta a támogatásokat 1998 júliusától, és ez fokozatosan az összes felnőtt lakost érintette.¹²² Hamarosan a régió összes roma családját „szubjektív” ok miatt tekintették anyagi nehézséggel küzdőnek.¹²³ A törvény 1998. július

121 Az esetről Andrea Raslova számolt be, Szlovák Helsinki Bizottság, 2000. április 17.

1-jét megelőző időszakra történő alkalmazásával olyan embereket szankcionáltak, akik nem láthatták előre, hogy munkanélküliségük megelőző időtartama közvetlen hatással lehet a juttatásaik mértékére.

Egyértelműen méltánytalan, sőt törvényellenes volt a juttatásokat 50 százaléig terjedő mértékben csökkenteni valamennyi anyagi nehézséggel küzdő roma és nem roma esetében. Az ICESCR, az Európai Szociális Egyezmény és más nemzetközi szerződések aláírásával Szlovákia vállalta, hogy minden állampolgárát segíti gazdasági és szociális jogainak gyakorlásában. Ezen kívül a korábban elmondottak szerint erősen vitatható, hogy a szociális támogatások diszkriminatív módon történő megnyirbálása igazolhatóan törvényes, ésszerű vagy objektív eljárás. Az érintett személyek támogatásának előzetes értesítés nélküli csökkentése büntető jellegű, és az értesítés hiányával a jogosult személyek megfelelő eljáráshoz való jogát is megsérthették.

5.2. További nem hivatalos követelmények bevezetése a szociális kölcsönökre

Korábban tárgyaltuk, hogy a szociális kölcsönök kamatmentes készpénzkiutalások, melyek javítási munkákra vagy alapvető háztartási eszközök vásárlására fordíthatók. A helyi hatóságok csak olyan személyeknek adnak ilyen kölcsönt, akik a szociális támogatásokra „objektív” okból eredő anyagi nehézségek miatt jogosultak.¹²⁴ Nem kaphatnak szociális kölcsönt olyan személyek, akikről úgy ítélik meg, hogy „szubjektív” okból küzdenek anyagi nehézségekkel. Már megmutattuk, hogy a „szubjektív” okból nélkülözők csoportjában a romák nagyobb arányban szerepelnek, és a támogatáshoz jutás objektív/szubjektív kategorizáción alapuló korlátozása közvetett diszkriminációhoz vezet. Ebből következik, hogy a szociális kölcsönökre vonatkozó jelenlegi szabályozás szintén diszkriminatív, mert nagyobb mértékben korlátozza a kölcsönhöz jutást a nélkülöző romák, mint a többségi népesség nélküli tagjai esetében.

Egyes önkormányzatok további feltételeket szabnak, melyek alapján megtagadják a romáktól a szociális kölcsönöket, még akkor is, ha úgy találják, hogy „objektív” okból küzdenek anyagi nehézségekkel. Merény önkormány-

122 Raslova, A., *Discrimination against Roma and Retroactive Application of the Social Assistance Act*, (Szlovák Helsinki Bizottság, megjelenés alatt).

123 Roman Chonka, projekt-társ szerző és jogsegély projekt-munkatárs a Eperjes körzetben, idézi a Good Romani Fairy Kesaj Alapítvány, „Lack of Skill or Intention?”, in *White Book 2000*, 77.

124 Szociális Támogatási Törvény, 39. paragrafus.

zata például szociális kölcsönt biztosít a fiatal családoknak, de csak abban az esetben, ha a férjnek és a feleségnek is van állása.¹²⁵ Ezek a feltételek gyakorlatilag a település teljes roma közösségét kizárják a támogatásból, mivel a roma férfiak és a roma nők nagy többsége munkanélküli. Fonák módon azokat a roma bérlőket, akik nem kapnak kölcsönt házaik felújítására, kilakoltatják, majd az önkormányzat szociális kölcsönt nyújt a nem roma házaspároknak, melyből megvásárolhatják és felújíthatják ugyanezeket a házakat.¹²⁶

A helyi önkormányzatok bizonyos mértékben maguk is szabhatnak feltételeket saját forrásaik elosztására, de rájuk is érvényesek ugyanazok a diszkriminációellenes normák, melyek az ország kormányára vonatkoznak. Ezért törvényellenes olyan szabályozást bevezetniük, mely a gyakorlatban valamely faj elleni diszkriminációval jár. A szlovák kormánynak ugyanakkor kötelessége megvizsgálni és megbüntetni azokat a helyi önkormányzatokat, irodákat és személyeket, akik diszkriminációval élnek, akik részt vesznek a diszkriminációban, és azokat, akik nem juttatják érvényre az előítélet-ellenes előírásokat.

5.3. A szociális juttatások megtagadása a visszatérő romáktól

1998-ban és 1999-ben romák ezrei hagyták el Szlovákiát, és kértek menedéj jogot nyugat-európai országokban. Az EU több tagállama elutasította a romák menedéj jogi kérelmét, és sokszor megalázó körülmények között tömegesen visszaküldte őket Szlovákiába.¹²⁷ Több EU tagállam vízummentességi egyezményét is felmondta Szlovákiával. A szlovákok közül sokan nehezteltek a romákra, mert úgy vélték, hogy a romákat Szlovákiában nem éri diszkrimináció,¹²⁸ hanem pusztán gazdasági okokból indulnak nyugatra, és jelentős anyagi előnyökhöz jutnak a nyugati jóléti rendszerekben. Ennek következtében nőtt az etnikai feszültség. A szlovák politikusok a romákat hibáztatták az EU államok által bevezetett vízumpolitikai változásokért. Azt állították, hogy a romák rombolják a Szlovákiáról alkotott képet, és jogi lépé-

125 Krajcovicova, 53.

126 Lásd még a merényi esetet a jelentés lakástámogatással foglalkozó szakaszában.

127 Azokat a romákat, akik politikai menedéj jogot kértek Belgiumban, deportálásuk előtt a koncentrációs táborokban használatoshoz hasonló számmal jelölték meg az alkarjukon. A tinta csak több hónap múlva kopott le. Roma News, „Belgium Makes Inquiries About Tattooed Roma”, 2001. március 1., Brüsszel, Belgium.

128 A felmérések eredményei szerint a szlovák népesség mintegy 49 százaléka gondolja, hogy a romákat nem diszkriminálják Szlovákiában, és további 27 százalék szerint a romák előnyös bánásmódban részesülnek. Butorova, Z., Gyarfasova, O., Velsic, M., „Public Opinion” in *Slovakia 2000*, 221.

seket kezdeményeztek a Szlovákiába visszatérő romákkal szemben. Több politikai vezető szorgalmazta, hogy a Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium úgy büntesse az országba visszatérő roma családokat, hogy tagadja meg tőlük a szociális támogatásokat.¹²⁹

Sok kelet-szlovákiai önkormányzathoz visszatérő roma valóban szembe-sült ezekkel a megtorlásokkal. A szociális munkások megtagadták tőlük a szociális támogatást, és rendre megtagadták tőlük a kérvényhez szükséges formanyomtatványokat, mondván, hogy nincs értelme pályázni, mert nem küszködnek „anyagi nehézségekkel”.¹³⁰ A Szlovákiába visszatérő romák monitorizálásáért felelős Nemzetközi Migrációs Szervezet (*International Organization for Migration*, IOM) beszámolt arról, hogy Kelet-Szlovákiában egyes szociális támogatási hivatalok meghatározott eljárás szerint bírálták el a visszatérő romák által benyújtott támogatási kérelmeket. A hatóságok először információt gyűjtöttek arra vonatkozóan, hogy milyen juttatásokat kaptak a menedékké-
rők azokban az országokban, ahová a romák Szlovákiából menekültek. Amikor a roma családok visszatértek külföldről, a szociális munkások megkér-
dezték tőlük, hol laktak, és hány hónapig voltak ott. Az információk alapján a szociális munkások kiszámították, hogy szerintük mennyi pénze van egy-egy családnak. Ezen az alapon visszautasították a támogatási kérelmeket, amit azzal indokoltak, hogy a roma családok nem küzdenek „anyagi nehézségekkel”. Ritkán vették figyelembe azokat a költségeket, melyek a külföldön tartózkodás és az országok közötti utazás során felmerültek.

Az IOM jelentése szerint Késmárk szociális munkásai rendszeresen megtagadták a Finnországból hazatérő romáktól a szociális támogatást.¹³¹ A térség romái így számoltak be Szlovákiába való visszatérésükről: „[A szociális munkások] megkértek, hogy írjak alá egy papírt arról, hogy Finnországban voltam,” mondta a Nagymihályi faluban élő Tokarova asszony. „Azután valamit számoltak, és azt mondták, ‘Magának legalább 300 000 koronája (7 500 USD) van. Nincs szüksége szociális támogatásra.’ Nem akarták tudni, mennyi pénzt kaptam Finnországban, és mennyit kellett a gyerekeim ruházatára és szállására költeni. Nem akarták figyelembe venni, hogy a visszatérés után nem kértem azonnal támogatást. Takarékosan bántam a pénzzel, és csak akkor kellett újra szociális segílyt kérnem, amikor elfogyott.”¹³² Egy Pálócban

129 Lásd a jelentés alfejezetét: a kormánytisztviselők nyilatkozatai szerint a romák a nagyvonalú jóléti rendszer méltatlan élvezői.

130 Interjú Daniela Stabovával, az IOM hivatalvezetőjével, Pozsony, 2001 március.

131 Interjú Pavol Pakyssel, az IOM programfelelősével, Pozsony, 2001. március 1.

élő roma férfi, Michal Lacko, aki visszatért Szlovákiába, miután menedéjkogi kérelmét elutasították, azt állította, hogy a szociális támogatási hivatal „számításai” szerint finnországi útja után legalább 100 000 koronával (2 500 USD) kell rendelkeznie, és ezért nem tekinthető anyagi nehézséggel küzdőnek.¹³³

A Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium állítása szerint a kormány nem követeli meg és nem ösztönzi az ilyen eljárásokat, és nincsenek külön rendelkezések arra vonatkozóan, hogy meg kell állapítani a külföldön sikertelenül menedéjkogért folyamodó és Szlovákiába visszatérő romák vagyonát. „A visszatérő romáknak ugyanúgy kell számot adniuk vagyoni helyzetükről, mint bárki másnak,” mondta egy minisztériumi tisztviselő.¹³⁴

A jogi előírások félreértelmezése következtében szintén megtagadtak szociális támogatást visszatérő romáktól. A törvény például előírja, hogy a szociális támogatásban részesülő személy rendszeresen és személyesen erősítse meg, hogy munkanélküli, és munkát keres; azokat, akik ezt nem teszik meg, úgy tekintik, hogy anyagi nehézségeik „szubjektív”, és nem „objektív” okból adódnak, következésképp juttatásaik alacsonyabbak. Egyes szociális támogatási hivatalok úgy rendelkeztek, hogy azok a roma kérelmezők, akik több hónapig nem tartózkodtak az országban, emiatt nem igazolták személyesen, hogy munkanélküliek és munkát keresnek; ezeknek a személyeknek a támogatását teljesen befagyasztották, és nem csupán a törvény által előírt módon csökkentették.¹³⁵ Ez a döntés túlment minden jogi előíráson. Állítólag egyes helyi hivatalok a külföldön született roma gyerekektől is megtagadták a támogatást.¹³⁶

Az IOM további olyan példákat is talált a törvény helytelen értelmezésére, melyeknek célja egyértelműen az volt, hogy a romáktól faji alapon megtagadják a támogatást. A fennálló rendelkezések értelmében a gyermekeiket elhanyagoló szülők anyagi nehézségei „szubjektív” okból fakadnak, ha a gyermekek elhanyagolása a szülői jogokat korlátozó jogi intézkedést vagy nevelő intézményben történő elhelyezést tesz szükségessé. Az ország néhány keleti önkormányzatának szociális munkásai azonban úgy rendelkeztek, hogy azok

132 Tokarova asszony kijelentése egy civil szervezet megbeszélésén, *Késmárk*, 2001. március 2., jelentés a megbeszélésről fájlban.

133 Michal Lacko kijelentése egy civil szervezet megbeszélésén, *Késmárk*, 2001. március 2., jelentés a megbeszélésről fájlban.

134 A szerző email levelezése Bauer Edittel, a Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium Államtitkárával, 2001. március 14.

135 Interjú Pavol Makyssal.

136 Lásd a pálóci Jan Gazi esetét, melyet egy civil szervezet megbeszélésén mondtak el a résztvevők, *Késmárk*, 2001. március 2., jelentés a megbeszélésről fájlban.

a roma szülők, akik nem az összes gyermekükkel utaztak külföldre, ténylegesen „elhanyagolták” a Szlovákiában maradt gyermekeiket, ezért „szubjektív” ok miatt kell őket szegénynek tekinteni. A roma szülők tiltakoztak, de kevés eredménnyel. Azzal érveltek, hogy az ilyen meghatározásokat egyes esetekre vonatkozóan kell megállapítani, és egyes esetekben a szülők a gyerekeket épp a saját érdekükben bízták nagyszüleik gondjaira, mialatt külföldön kerestek lehetőséget. A szerző által megkérdezett szociális munkások megerősítették, hogy a szociális támogatási hivataloknál általánosan elfogadott nézet szerint ahhoz, hogy a gyermekekről való gondoskodás követelményének megfeleljenek, a roma szülőknek „magukkal kellett volna vinniük gyermekeiket”, amikor külföldre mentek.¹³⁷

2001. március 7-én a Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium egyik képviselője azt nyilatkozta a szerzőnek, hogy a minisztériumra hatalmas nyomás nehezedik, hogy csökkentse a visszatérő romák szociális juttatásait, és speciális utasításokat dolgoztak ki – belső, kiadatlan dokumentumok formájában –, melyekben meghatározzák, hogyan kezeljék a területi hivatalok a visszatérő romák szociális támogatási kérelmeit.¹³⁸ Néhány nappal később, miután egy előre megígért szöveget nem bocsátott a szerző rendelkezésére, ugyanez a minisztériumi képviselő azt állította, hogy ilyen utasítások nem léteznek, és a helyi hivatalok minden kérelmező, így a külföldről visszatérő romák esetében is egységesen bírálják el a kérelmeket.¹³⁹

Függetlenül attól, hogy van vagy volt-e ilyen hivatalos politika, ezek az eljárások diszkriminálják a visszatérő romákat. Nem kaptunk jelentést arról, hogy a kormányhivatalok hasonló módon vizsgálták és szankcionálták volna azokat a nem romákat, akik elhagyták az országot és visszatértek. Ha létezne olyan politika, amely konkrétan az országot elhagyó és visszatérő romák ellen irányul, ez a politika közvetlen diszkriminációnak minősülne. Ha ez a politika minden olyan személyt érint, aki menedékkert kért egy másik országban, akkor ennek a politikának aránytalanul nagyobb hatása volt a romákra, és így közvetett diszkriminációhoz vezetett.

137 Interjú Ionasovával, Besztercebánya, 2000. március 6.

138 Interjú Bauer Edittel.

139 „A külföldről hazatérő romáknak járó szociális támogatás kifizetésével kapcsolatban semmiféle speciális utasítást nem adott ki a Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium. A visszatérő romáknak ugyanúgy kell nyilatkozniuk anyagi helyzetükről, mint bárki másnak.” Bauer Edit, államtitkár, Munkaügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium, 2001. március 14., a szerzővel folytatott személyes email levelezésben.

A kormánynak nehéz lesz igazolni az ilyen jellegű politika törvényes, ésszerű és objektív voltát. Ha hivatalosan nem fogalmaztak meg ilyen politikát, a helyi tisztviselők akkor is diszkriminálják a romákat, és visszaélnek hatalmukkal. A szlovák kormánynak kötelessége változtatni ezen a gyakorlaton, és/vagy felszámolni a diszkriminatív eljárásokat, biztosítani az egyenlő bánásmódot minden támogatásért folyamodó személy esetében, kivizsgálni a feltételezett visszaéléseket, és szükség esetén büntető lépéseket tenni a faji diszkriminációt gyakorló tisztviselőkkel szemben.

5.4. A programokkal kapcsolatos tájékoztatatlanság

Előfordul, hogy egyes romák nem tudnak bizonyos szociális támogatási programok létezéséről, vagy nem tudják, hogy részt vehetnek-e ezekben a programokban. A roma aktivisták állítása szerint egyes szociális támogatási hivatalok nem tájékoztatták vagy félretájékoztatták a roma családokat a szociális kölcsönök létezésével és a pályázási lehetőséggel kapcsolatban. Jernyén például egy roma vezető azt mondta a szerzőnek: „Néhány éve, 1997-ben 25 000 szlovák korona kölcsönt kaptam, de amikor 1999-ben újra kérelmeztem, [a szociális támogatási hivatalnál] azt mondták, hogy a kölcsönöket eltörölték. ... Semmit nem mondtak az objektív vagy szubjektív szegénységről; egyszerűen azt mondták, hogy már nem létezik a szociális kölcsön.”¹⁴⁰ A Szinyén¹⁴¹ és Létánfálván¹⁴² dolgozó diákok és kutatók szerint a tisztviselők soha nem beszéltek a roma lakosoknak a szociális kölcsönök létezéséről és a hozzájutás módjáról.

Jelenleg nem áll rendelkezésünkre elegendő bizonyíték arra, hogy a szociális munkások rendszeresen elmulasztják értesíteni a romákat ezekről a programokról. Több információt kell még gyűjteni annak megállapítására, hogy a szociális munkások ugyanilyen mértékben elmulasztják-e értesíteni a nem roma szegényeket is. A szociális munkások törvényellenes diszkriminációt követnének el, ha tudnának a programokról, de nem tájékoztatnák a romákat, vagy kisebb mértékben tájékoztatnák a romákat, mint a nem roma csoportok tagjait. Lehetséges, hogy maguk a szociális munkások sem tudnak a programokról. Lehetséges az is, hogy úgy gondolják, hogy bizonyos személyek nem pályázhatnak. De a szociális munkásoknak tudniuk kell ezekről a programokról, és ha nem tudnak róluk, az mulasztásnak minősül.

140 Interjú Mr. Lackóval, Jernye, Szlovákia, 2000. április 19.

141 Alexander Musinka, Minoritas Egyesület, Eperjes, Szlovákia, 2000. április 19.

142 Interjú a Létánfálva településen dolgozó Martina Hornofóva cseh diákkal, 2000. április 21.

5.5. A szociális munkások és a romák kapcsolatának gyengesége

A roma szociális munkások száma statisztikailag elhanyagolható, és további problémát jelent a szociális munkások és a romák közötti gyenge kapcsolat.

A roma közösségek által lakott körzetekért felelős szociális munkások ritkán látogatják a romákat.¹⁴³ A bártfai körzetben végzett kutatás eredményei szerint a szociális munkások az utóbbi évek során mindössze két vagy három alkalommal látogattak el Ferzsóba és Rokítóra, és egyáltalán nem látogatták Erdővágás, Gerlachfalva, Szánkó, Felsőfricske és Alsótárorc településeket.¹⁴⁴ Iveta Radicova, a Szociálpolitikai Elemző Központ (SPACE) vezetője elmondta, hogy „Szlovákiában a szociális munkát papíron, és nem emberek között végzik. A 30 roma településen végzett kutatómunkánk során egyetlen olyan szociális munkással sem találkoztunk, aki akár csak egyszer is járt volna roma településen.”¹⁴⁵

Ennek következtében a szociális munkásoknak kevés tudásuk van a roma kultúráról, hiedelmekről és viselkedési mintákról. Úgy tűnik, sok szociális munkás használja döntési szabadságát a romákkal ellenében, és igyekszik új módokat találni juttatásaik korlátozására és a törvény merev értelmezésére, anélkül, hogy erőfeszítéseket tenne a roma családok tényleges felmérésére. A romák viszont bizalmatlanok a szociális munkásokkal szemben. Úgy gondolják, hogy a szociális munkások rosszul fognak bánni velük. Azt hiszik, bármit mondanak, azt a szociális munkások ellenük fogják felhasználni. A romák ezért igyekeznek minimális mennyiségű információt szolgáltatni a szociális munkásoknak. A szociális munkások számukra a juttatások megkurtításának, a gyermekek intézményi nevelésbe vételének és a roma közösség elleni politika bevezetésének fenyegetését jelentik. Sok roma nő idézi fel ma is, hogyan próbálták a szociális munkások rávenni őket a sterilizációra tíz évvel ezelőtt.

Könnyen belátható, hogyan vezethet az ilyen attitűd és interakció közvetlen vagy közvetett diszkriminatív bánásmóddhoz. Ennek ellenére fontos, hogy ha felmerül a diszkrimináció lehetősége, azt alaposan és részrehajlás nélkül kell megvizsgálni.

143 „A szociális terepmunka annak passzív megvizsgálására korlátozódik, hogy jogosultak-e a kérelmezők szegénységük alapján a szociális juttatásokra.” Wolekova és Radicova, „Social Policy” in *Slovakia 2000*, 382.

144 „Questionnaires for the Monitoring of the Situation of Roma Settlements 2000, Sveržov, Rokytov, Richvald, Gerlachov, Snakov, Frička, Nižný Tvarožec – 2000”, Inforoma Alapítvány, Pozsony, (kiadás előtt).

145 Interjú Iveta Radicovával.

6. A romák mint a szociális jóléti rendszer „mélthatlan” élvezői

A romák juttatásainak korlátozását sürgető politikai és társadalmi nyomás bizonyítékait látva jobban megérthetjük a Szociális Támogatási Törvény elfogadása és későbbi módosítása körüli helyzetet. A kormánytisztviselők és politikai vezetők kijelentései meghatározták a politikai napirend kereteit, megadták az alaphangot a szociális védelem kérdéseinek tárgyalásához, és körvonalazták a szociális támogatások kedvezményezettjeinek csoportját. Amikor a kormánytisztviselők, a törvényhozók és pártvezérek nyilvánosan kritizálják a romák igényeit és kisebbitik a romák problémáit, negatív alaphangot adnak a vitának, egyértelművé teszik, hogy nem támogatják a romák követeléseit, és azt üzenik a nyilvánosságnak, hogy a romák faji megkülönböztetése és diszkriminációja elfogadható. Az utóbbi évtizedben a szlovák nemzeti és politikai vezetők a romákat egy nagyvonalú szociális jóléti rendszer mélthatlan élvezőiként állították be. A *The Observer* brit napilap Olga Keltosova volt Munkügyi, Szociális és Családügyi minisztert idézte, aki azt állította, hogy a romák nem akarnak dolgozni, és hogy tolvajok, akik ellopják a gyermekeiknek szánt állami juttatásokat.¹⁴⁶ Vladimír Mečiar volt szlovák miniszterelnök egyszer azt nyilatkozta, hogy szükséges lenne visszaszorítani „a szociálisan alkalmazkodóképtelen és mentálisan visszamaradott népesség nagyarányú szaporodását a családi juttatások csökkentése révén”.¹⁴⁷

1999. november 29-én, a Német Külpolitikai Társaság berlini fórumán elhangzott beszédében Rudolf Schuster szlovák elnök azt mondta, hogy a romákban „nincs meg a szándék az integrációra... és... az állami támogatásból húznak hasznot, de nem hajlandók és nem is képesek saját helyzetükön javítani.”¹⁴⁸ 1999. december 3-án a Visegrádi országok elnöki találkozásán Schuster elnök irodája közreadott egy *Munkairat a roma kérdésről a Visegrádi Országokban* című dokumentumot, mely szerint: „A romák életmódja a fogyasztásra összpontosít, és egyik napról a másikra élnek. Alacsonyabb iskolázottságuk miatt egyes romák filozófiája a napi túlélésen alapul. Ha ehhez hozzávesszük egyre erősödő alkoholista hajlamukat, a minimális mértékű

146 A kijelentés többször elhangzott a londoni School of Slavonic and East European Studies egyik előadásán 1996. november 15-én. lásd „Hold on a Minute”, *The Observer*, 1996. december 1.

147 Fisher, S., *OMRI Daily Digest*, 1993. szeptember 7.

148 RFE/RL hír: „Slovak President Says Roma Lack Will Will to Integrate”, 1999. november 30., <http://www.rferl.org/newsline/1999/11/301199.html>

tervezés és a normális szokások, például a felelősségérzet, a higiéniai szokások és az etika kialakítására való igény hiányát, ez a túlélési filozófia az ‘egyik segélytől a másikig’ élés filozófiájává válik.”¹⁴⁹

A 90-es évek végén sok szlovákiai roma kért menedékjogot nyugat-európai országokban. A legtöbben Finnországba mentek, ezen kívül kisebb migrációk célpontja volt Norvégia, Dánia, Svájc, Belgium, Hollandia, Ausztria és Luxemburg. Hollandia és Ausztria kivételével ezek az országok válaszképpen ideiglenes vízumkötelezettséget¹⁵⁰ vezettek be minden szlovák állampolgár számára. A vízumrendszer újbóli bevezetése, melyet a szlovák külpolitika egyik legsúlyosabb problémájának tekintettek,¹⁵¹ jelentős mértékben hozzájárult a roma és nem roma közösségek közötti feszültségek erősödéséhez.

A szlovák etnikumok nagy része¹⁵² és sok etnikai vezető, köztük a kisebbségek védelméért felelősek¹⁵³ is tagadták, hogy létezne a romák ellen irányuló diszkrimináció Szlovákiában, és a roma emigrációt kizárólag gazdasági indítékoknak tulajdonították.¹⁵⁴ „A romák – nyilatkozta egy szlovák személy a sajtónak – meglopják a szociális juttatási rendszert. Nem akarnak dolgozni. Nincs ellenük irányuló diszkrimináció.”¹⁵⁵ Frantisek Sebej, Szlovákia EU integrációért felelős parlamenti bizottságának elnöke azokat a „hamis” menedékjogot kérőket tette felelőssé a helyzetért, akik Belgiumba és más országokba mentek, hogy „gazdasági előnyökhöz” jussanak.¹⁵⁶ A roma migrációról szólva Mikulas Dzurinda miniszterelnök maga állította, hogy egyes állampolgárok

149 Idézi a European Rights Center, in „Letter to Slovak Prime Minister Mikulas Dzurinda”, 2000. február 23.

150 Technikailag ez a vízummentességi egyezmények átmeneti felfüggesztését jelentette Szlovákia és az érintett országok között.

151 Bilcik, V., et al., „Foreign and Defense Policy of the Slovak Republic”, in *Slovakia 2000*, 234.

152 A FOCUS 1994-es felmérése szerint a szlovák válaszdók 85 százaléka mondta, hogy a romákat nem diszkriminálják Szlovákiában. Lásd UDNP, *National Human Development Report – Slovakia 1998* (Pozsony: UDNP, Center for Economic Development, 1999): 69.

153 A Szabad Európa Rádió 1999. december 7-i közlése szerint Csáky Pál Emberi Jogi, Kisebbségi és Vidékfejlesztési miniszter állította, hogy nem lát „okot a szlovák állampolgárok politikai etnikai diszkrimináció miatt történő kivándorlására”.

154 2000. áprilisában a szlovák Roma Értelmiség az Együttélésért (RIS) aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy „a szlovák állami képviselők nagy része romaellenes nyelvezetet használ, és opportunistának, gazdasági emigránsnak vagy etnoturistának nevezi a romákat.” TASR-SLOVAKIA: „Fidel: Belgian Decision Is Inappropriate”, 2000. április 7.

155 Prágai Rádió, „Roma kisebbségi zavargás Szlovákiában”, 1999. augusztus 17.

156 Szabad Európa Rádió „Belgium vízumkényszert vezet be Szlovákiával”, 1999. december 4.

„megtanulták, hogyan használják ki a szociális rendszert nemcsak Szlovákiában, de még az EU tagállamokban is.”¹⁵⁷

Egyes politikusok ezt az alkalmat ragadták meg, hogy sürgessék a romákkal kapcsolatos szociálpolitika újbóli átgondolását általában, valamint a Szlovákiába visszatoloncolt sikertelen menedékjogért folyamodók elleni szankciókat. 2000. január 9-én például Robert Fico, a Smer („Irány”) néven ismert jobboldali párt vezetője egy törvénytervezetet mutatott be az újságíróknak, melynek célja szerinte az lett volna, hogy megbüntesse a szlovákiai romákat a nyugati országokba tett útjaikért, és az ott benyújtott „spekulatív politikai menedékjogi kérelmeikért”.¹⁵⁸ Ez a példátlan tervezet előirányozta, hogy vonják meg a szociális támogatáshoz való jogot mindenkitől, aki „spekulatív okból” elhagyja Szlovákiát, és két hónapnál hosszabb ideig marad külföldön. Fico szerint a szociális támogatáshoz való hozzáférésüket nem csak a külföldön tartózkodás időtartamára, hanem a hazatérésüket követő tizenkét hónapra is meg kell vonni.¹⁵⁹ Több nappal később, miután Finnország újra bevezette a vízumkötelezettséget, a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) első elnöke, Jaroslav Paska kijelentette: ideje, hogy „a cigányok, [akik] szögesdrótot húznak Szlovákia köré”, ráeszméljenek, hogy ezután „a fehérek nem fogják őket etetni”. Bírálta a szociális támogatási rendszert, és olyan szerkezeti változtatásokat javasolt, melyek csökkentenék a sokgyermekes roma családoknak járó szociális juttatások mértékét.¹⁶⁰ Rastislav Septak, a szélsőjobboldali Szlovák Nemzeti Párt másik parlamenti képviselője azt javasolta, hogy öt évre vonják be a menedékjogért folyamodók útlevelét az országba való visszatérésüket követően.¹⁶¹

2000 nyarán Fico nyilatkozatai apokaliptikus színezetet öltöttek: „A roma népesség növekedése összeomlással fenyegeti Szlovákia társadalmi rendszerét.”¹⁶² 2000. június 6-án a roma kérdést „időzített bombának” nevezte, mely „bajba sodor, ha nem tartjuk ellenőrzés alatt”, és azt javasolta, hogy „vonják meg a szociális juttatásokat a háromnál több gyermekes roma családoktól”.¹⁶³

157 TASR-SLOVAKIA, „Prime Minister: Cabinet Underestimated Media Influence in Roma Issue”, 2000. április 9.

158 CTK: „Fico Wants to Deprive Emigrating Roma of Social Benefits”, 2000. január.

159 CTK: „Asylum Speculators Should not get Benefits for One Year – Fico”, 2000. január 15.

160 TSAR-Slovakia: SNS: Gypsies Drawing Barbed Wire around Slovakia”, 2000. január 14.

161 Tongeri, C., „Racial Beatings Increase”, *Slovak Spectator*, 2000. december 25. – 2001. január 7., 6/49.

162 Angelovic, M., „Fico: Roma Can Ruin Social System of Slovakia”, Národná obroda, 2000. június 10., http://195.168.40.176/20000610/02_006.html

163 Tongeri, C., „Racial Beatings Increase”.

Fico ilyen romaellenes nyelvezetet használt népszerűsége növelése érdekében, és a felmérések szerint a szlovák népesség jelentős hányada egyetért vele. Az utóbbi két év során Fico-t Szlovákia leghitelesebb politikusának tartották,¹⁶⁴ és 2001 tavaszán a legmegbízhatóbb képviselőként értékelték.¹⁶⁵

Több polgármester és helyi önkormányzati tag tett olyan kijelentéseket, melyek arra utaltak, hogy osztják Fico nézeteit a romákkal kapcsolatban. Stefan Zacharias, Szepsi polgármestere többször elismerte, hogy „ha nyitott lenne a romák felé és törődne a problémáikkal, az csökkentené a népszerűségét”.¹⁶⁶ Az ország egyik legszegényebb romák lakta települése, a kelet-szlovákiai Ötösbánya falu polgármestere egy kínai típusú születésszabályozási program bevezetését javasolta a romák számára, akiket csak az állami szociális juttatások megszerzése érdekelt.¹⁶⁷ A délkelet-szlovákiai Merény önkormányzata „a cigánykérdés megoldására” azt a stratégiát javasolta, hogy „átképzéssel” alapvetően változtassák meg „a cigány gondolkodásmódot”, hogy a cigányok „szégyelljék magukat”, mert az állam támogatja őket.¹⁶⁸

A szociálpolitika romaellenes berendezkedéséhez a közvélemény is hozzájárul. A többségi népesség romákról alkotott negatív képe éveken át abból az elterjedt nézetből táplálkozott, hogy a romák nem akarnak dolgozni, és csak a szociális támogatási rendszerrel akarnak visszaélni.¹⁶⁹ A romák és a többségi népesség közötti ellenséges hangulat és bizalmatlanság egyik fő oka a romáknak nyújtott szociális támogatás.¹⁷⁰ Bár a szociális támogatás az alapvető létszükségletek beszerzésére is alig elegendő,¹⁷¹ és a romáknak nincsenek munkalehetőségeik, az emberek továbbra is úgy vélik, hogy a szociális

164 Butorova, Z., Gyarfasova, O., Velsic, M., „Public Opinion” in *Slovakia 2000*, 207. 5. Táblázat.

165 Nicholsonová, L., „Opposition Puts New Early Elections Case”, *Slovak Spectator*, 2001. március 26. – április 1., 7/12

166 „Assistance to Organizations Involved with Human Rights Protection in Slovakia, Monitoring Human Rights Violation of Roma and Creating a Web Site”, *Shortened Version of Reports from Fact-finding Missions to Various Regions of Slovakia Conducted in 1998* (a Szlovák Helsinki Bizottság projektje): 3.

167 Rundany roma lakosai „csak arra kíváncsiak, mennyi pénzt ad nekik az állam. A roma csak bemegey a postára havonta egyszer, és felveszi a pénzt.” Lásd Erlanger, S., „The Gypsies of Slovakia: Despised and Despairing”, *The New York times*, 2000. március 4., 10.

168 Merény önkormányzatának dokumentuma, „Információk a cigányprobléma megoldására Merény körzetében”, idézi Krajcovicova, 37.

169 Butorova, Z., Gyarfasova, O., Velsic, M., „Public Opinion” in *Slovakia 2000*, 222., 15. Táblázat.

170 Vasecka, M., *The Roma in Slovakia – Report on the Situation in 1998–1999*, 19.

171 A gölnicbányai Szociális Támogatási Osztály vezetője, idézi Krajcovicova, 53.

támogatás mértéke túl magas, és hogy „igazságtalanság”, ha valaki, aki nem dolgozik, pénzt kap azért, mert sok gyereke van.¹⁷²

A 2000 márciusában készült felmérés során a szlovákoknak közel 90 százaléka mondta azt, hogy a kormánynak lépéseket kellene tennie, hogy megakadályozza a romákat a szociális támogatási rendszerrel való visszaélésben.¹⁷³ Mintegy 50 százalék támogatta a közvetlen diszkriminációt, és állt ki amellett, hogy a szociális juttatások elosztásánál eltérő feltételeket kellene szabni a romák és a nem romák számára.¹⁷⁴ A 90-es évek elejétől készült szociológiai felmérések azt mutatták, hogy Szlovákia lakosságának körülbelül a fele elfogadná, ha szigorúbb megszorító intézkedéseket vezetnének be a roma, mint a nem roma népesség esetében.¹⁷⁵ A 2000 márciusában készült felmérés során a szlovák válaszadók 53 százaléka értett egyet azzal, hogy általában más jogi szabályozást kellene bevezetni a romák, mint a többiek esetében.¹⁷⁶

Fordította: Kéri Rita

---

172 Nem roma *merényi* lakos, idézi Krajcovicova, 52.

173 1999. januári adatok. Butorova, Z., Gyarfasova, O., Velsic, M., „Public Opinion” in *Slovakia 2000*, 221, 15. táblázat.

174 *Ibid.*, 221, 15. táblázat.

175 FOCUS, *Current Problems of Slovakia after the Split of Czechoslovakia* (1993. október)

176 Butorova, Z., Gyarfasova, O., Velsic, M., „Public Opinion” in *Slovakia 2000*, 222, 15. táblázat.